

BORIS GOLEC*

Mestne pravice Loža med normo in prakso

IZVLEČEK

Prispevek obravnava udejanjanje mestnih pravic Loža v časovnem razponu od formalne ustanovitve mesta leta 1477 do prve polovice 19. stoletja. Lož je bil v slovenskem prostoru eno najmlajših srednjeveških mest in edino, za katero se je v izvirniku ohranila pergamentna ustanovna listina. Tej je do leta 1832 sledil še ducat vladarskih privilegijev, ki so v glavnem ohranjeni v prepisu. Največja težava, s katero se srečujemo pri zasledovanju praktične uporabe zapisanih mestnih pravic, je kronično pomanjkanje virov prve roke o mestni upravi in sodstvu, ker je mestni arhiv skoraj v celoti uničen. Tako se je pri preučevanju funkcioniranja mesta mogoče opreti skoraj samo na arhive zunanjih dejavnikov, predvsem višjih oblastnih organov. Prispevek je razčlenjen v poglavja, ki obravnavajo: razmerje med mestom Lož in istoimenskim zemljiškim gospodstvom, pravice in dolžnosti mestnega prebivalstva, mestno upravo in sodstvo ter gospodarstvo.

KLJUČNE BESEDE

mesto, Lož, mestne pravice, privilegiji, uprava, sodstvo, gospodarstvo

ABSTRACT

LOŽ'S TOWN PRIVILEGES BETWEEN NORM AND PRACTICE

The article discusses how Lož's town privileges were exercised during the period that spanned the formal establishment of the town and the first half of the nineteenth century. Lož is one of the smallest and most recent towns of medieval origin in the territory of modern Slovenia and the only town for which the original parchment of its municipal charter has been preserved. By 1832, the said charter was followed a dozen of sovereign privileges, most of which have been preserved in transcript. The major hindrance to tracing the practical use of recorded town privileges is the chronic shortage of first-hand sources on the town administration and judiciary, owing to the town archives having been mostly destroyed. When studying the town's functions, historians are therefore left to rely almost entirely on the archives of external factors, predominantly higher authorities. The article is divided into chapters discussing the relationship between the town of Lož and the homonymous seignior, the rights and obligations of Lož's burghers, as well as the town administration, judiciary, and economy.

KEYWORDS

town, Lož/Laas, town privileges, administration, judiciary, economy

* prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana, Slovenija, boris.golec@zrc-sazu.si,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0367-0141>

Čeprav je Lož eno tistih slovenskih mest srednjeveškega nastanka, katerih mestni arhivi so ohranjeni zgolj fragmentarno, se lahko danes kot edino pohvali z originalno mestno ustanovno listino iz leta 1477, ki so jo Ložani hranili skoraj petsto let.¹ Njena določila so predstavljala temelje mestnega prava, sicer pa se je Lož kot zadnji pridružil družini mest s kostanjeviško-novomeškim mestnim pravom.² Od štirih mest iz habsburške dediščine po Celjskih, ki so to postala v sedemdesetih letih 15. stoletja zaradi turške nevarnosti – poleg Loža še Kočevje (1471), Krško (1477) in Višnja Gora (1478)³ –, je bil doslej tudi edini deležen temeljite pravne analize in prevoda ustanovnega privilegija ali ustanovne listine. To dragoceno delo, na katero se bo oprla naša obravnava, je pred skoraj pol stoletja, ob 500-letnici mestnih pravic (1977), opravil Janez Kranjc.⁴ V pričujočem prispevku bomo v obravnavo pritegnili še ducat mlajših privilegijev, katerih vsebino smo, razen za enega,⁵ doslej poznali le iz kratkih registrov oziroma omemb. Izvirniki večine, še v začetku 20. stoletja shranjeni v mestnem oziroma občinskem arhivu v Ložu, so se izgubili v vihrav minulega stoletja, vendar so bili najdeni njihovi prepisi s konca 18. stoletja.⁶ Posebej je treba opozoriti na zapisano pravico do nedeljskega sejma, ki jo je skupaj z ukazom o preselitvi trga Lož na novo lokacijo že leta 1341 podelil oglejski patriarh.⁷ Glede na to, da je vsaj implicitno ostajala v veljavi tudi po povzdignitvi trga v mesto, obsega časovni razpon nastajanja zapisanega mestnega prava skoraj pol tisočletja, od leta 1341 do 1832.

V prispevku bomo pustili ob strani pravne vidike normativnih aktov, na katerih so temeljile mestne pravice oziroma mestno pravo. Tu in tam se jih bomo le dotaknili, tako kot je Kranjčeva pravna analiza ustanovnega privilegija mesta izjemoma vključila njegovo udejanjanje. Sledili bomo vprašanju, kako oziroma v kakšni meri so normo, zapisano v ustanovnem in poznejših vladarskih privilegijih, upoštevali v praksi. Časovni okvir obravnave sega do odprave klasičnih

mestnih samouprav na Kranjskem v času Ilirskih provinc (1811), po potrebi pa zajame tudi obdobje do srede 19. stoletja, v katerem so se še ohranili relikti mestnih organov in njihovih pristojnosti.

Največja težava, s katero se pri tem srečujemo, je kronično pomanjkanje virov prve roke o loški mestni upravi in sodstvu, katerih nosilca sta bila mestni sodnik in svet. To dejstvo pride tem bolj do izraza, če Lož primerjamo s skoraj sočasno v mesto povzdignjeno Višnjo Goro, za katero so viri ohranjeni neprimerno bolje in bolj uravnoteženo kot za katero koli srednje veliko ali majhno mesto na Slovenskem.⁸ Kaže, da je bil loški mestni arhiv povečini uničen ali temeljito škartiran že pred sredo 19. stoletja, ko je vpogled vanj dobil Peter Hitzinger.⁹ Marsikaj je moralo izginiti v požaru leta 1781, v katerem naj bi pogorelo celotno mesto.¹⁰ Hitzinger leta 1854 verjetno ni popisal vsega obstoječega arhivskega gradiva, saj poleg objave mestne ustanovne listine navaja le »druge listine« (*Andere Urkunden*). Mednje šteje na koncu neki starejši urbar (*Ein älteres Urbarium*) in rektifikatorij mestu pripadajočih zemljiških posestnikov, oba brez časovne opredelitve,¹¹ ter mestni pečatnik – ne pa, denimo, tudi drugih morebitnih knjig in spisov. Na srečo se je do danes dobro ohranilo gradivo mestne zemljiške knjige od leta 1784 dalje, leta 1850 izročeno novoustanovljenemu državnemu oblastvu – okrajnemu sodišču v Ložu.¹² Tako je razumljivo, da ga v mestnem arhivu nista mogla videti Hitzinger in August Dimitz, ki si je arhiv najverjetneje ogledal leta 1884. Arhiv so tedaj hranili v mestni blagajni, v njem pa je bilo navedeno število pergamentnih listin, med njimi mestna ustanovna, in mestni pečatnik.¹³ Zadnji

1 Oturepec, *Srednjeveški pečati*, str. 98; Oturepec, Grb in pečat, str. 67. – O hrambi listine gl. v nadaljevanju.

2 Vilfan, *Novomeški mestni privilegij*, str. 90.

3 Prim. Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 14–15. – Višnja Gora je v celjsko dediščino spadala v širšem pomenu besede. Medtem ko so Habsburžani ostale tri trge podedovali po leta 1456 izumrlih knezih Celjskih, so gospostvo Višnja Gora dobili od Celjskih iz zastave že leta 1431 (Golec, *Nova spoznanja*, str. 108).

4 Kranjc, *Privilegij mesta Loža*.

5 Gre za listino nadvojvode Ferdinanda z dne 17. septembra 1612 (gl. op. 32).

6 O tem gl. v nadaljevanju.

7 Okoliš, *Izseki iz zgodovine*, str. 369; Kranjc, *Privilegij mesta Loža*, str. 45; Oturepec, *Srednjeveški pečati*, str. 97.

8 Golec, *Elite v majhnih mestih*, str. 216.

9 Hitzinger, *Aus dem Archiv*, str. 43. – O Hitzingerjevih manjših napakah pri datiranju in interpretaciji listin gl. Kranjc, *Privilegij mesta Loža*, str. 52.

10 Na zaslišanju na okrožnem uradu v Postojni v zvezi z nameravano municipalizacijo Loža 24. septembra 1787 so vodilni meščani povedali, da je celotno mesto pred šestimi leti pogorelo do tal skupaj z vsemi urbarji (*in Grund samt allen Urbarien abgebrunnen*) (SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. reg., šk. 115, fasc. 242, spis 7955/1787, 24. 9. 1787). Požar je sicer slabo dokumentiran z viri, ki ga v glavnem le omenjajo (prim. Kebe, *Loška dolina*, str. 430).

11 Rektifikatorij (*Rectificatorium*), ki je vseboval 104 urbarske številke ter izkazoval 129 goldinarjev in 15 krajcarjev davka, je najverjetneje nastal šele po požaru leta 1781 (gl. prejšnjo opombo); toliko urbarskih številok namreč izkazuje poimenski popis »domestikalnega prispevka«, priloga k zapisniku zaslišanja predstavnikov mesta v Postojni 24. septembra 1787 (SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. reg., šk. 115, fasc. 242, spis 7955/1787, 24. 9. 1787, Priloga A).

12 SI AS 339, *Zemljiška knjiga za sodni okraj Lož, Mesto Lož*, knj. 1–7.

13 Dimitz, *Ueber Archive*, str. CLX. – Dimitz je revizijo arhivov kranjskih mest in trgov začel leta 1882, poročilo o

Lož po Valvasorjevi skicni knjigi, 1678–79 (Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–79: skicna knjiga*, sl. 143).

pregled nad loškim mestnim arhivom je leta 1904 podal Franc Komatar s temeljno ugotovitvijo, da je shranjen v občinski pisarni in da vsebuje samo sodobne spise. Od starejšega gradiva se je dotlej ohranilo le deset pergamentnih vladarskih privilegijskih listin iz obdobja 1477–1832, od katerih jih je Hitzinger pol stoletja prej (1854) popisal osem. Obeh tedaj omenjenih urbarjev Komatar ni več mogel najti, morda še ohranjenega pečatnika pa ni omenil.¹⁴

Lož tako spada med tista slovenska mesta, katerih notranje razmere poznamo najslabše. Podobno kot še za nekatera se namreč ni ohranil noben mestni sejni oziroma sodni zapisnik. Zato v celoti pogrešamo pričevanja iz prve roke o de-

lovanju mestnega sodišča, sklepah mestnega sveta, sprejemanju posameznih novih meščanov in podobno. Pri preučevanju funkcioniranja mesta se je mogoče opreti skoraj samo na arhive zunanjih dejavnikov. V njih so se med drugim ohranila poročila, ki so jih Ložani posredovali mestu nadrejenim oblastvom v Ljubljani – do leta 1747 vicedomskemu uradu, nato pa reprezentanci in komori, deželnemu glavarstvu in guberniju – ter leta 1748 ustanovljenemu okrožnemu uradu v Postojni. V gradivu deželnega vicedoma najdemo tudi maloštevilne prepise davčnih registrov ter letne račune mestnih sodnikov. Med slednjimi gre kot unikum v slovenskem prostoru opozoriti na letni račun mestnega sodnika v slovenščini, nastal v prvi polovici 18. stoletja.¹⁵ Od sodnega gradiva pa iz časa pred začetkom vodenja mestne zemljiške knjige poznamo skoraj samo lapidarne zapise o nekaj zadevah, ki so prišle pred vicedomsko sodišče kot drugostopenjsko za deželnoknežja mesta do srede 18. stoletja.¹⁶

tem pa objavil štiri leta pozneje. Obisk Loža navaja na zadnjem, desetem mestu, za obiskom Črnomlja 25. junija 1884, kar je v objavljenem poročilu najmlajša datacija (prim. prav tam, str. CLVII–CLX).

¹⁴ Komatar, *Arhiv-Inventare*, str. 43–45. – Komatar je opozoril tudi na Hitzingerjeve vsebinske napake, ne da bi jih navedel. Ugotovljive so iz vsebine listin, ohranjenih deloma v izvirniku in deloma v prepisih (gl. v nadaljevanju). – Glede na sklicevanje A. Lavriča leta 1909 na dokument iz mestnega arhiva z datumom 11. julij 1611 (Lavrič, *Čevljarska in usnjarska zadruga*, str. 121, op. 6) bi lahko sklepali, da Komatar ob svojem obisku vendarle ni videl vseh dokumentov ali pa je omenjenega izpustil. A je šlo očitno za Lavričevo pomoto pri citiranju. Pismo s tem datumom in vsebino, o katerem bo še govor v nadaljevanju, je Margaretha von Schollmayer-Lichtenberg v svojem rokopisu o gradu Snežnik leta 1924 povzela po izvirniku v snežniškem arhivu, ne pa v mestnem (SI AS 778, *Gospodstvo Snežnik*, knj. 7, Schneeburg und die Dynasten von Schönburg etc., str. 139).

¹⁵ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25. 5. 1740; objava besedila: *Slovenščina v dokumentih*, str. 32–35. – Račun sodnika Pavla Tomšiča za mandatno leto 1739–40 je po zadnjih ugotovitvah v resnici napisal organist Filip Jakob Repež (1706–1773), v slovenski kulturni in literarni zgodovini znan kot avtor tiskanih slovenskih pesmaric in nabožnih besedil (Golec, Filip Jakob Repež, str. 15–20).

¹⁶ Ohranjeni so samo sodni protokoli vicedomskega sodišča iz časovnega razpona 113 let od leta 1554 do 1667, a še to vsega skupaj za manj kot 40 let (SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 372–377).

Pri obravnavi udejanjanja mestnih pravic bomo vzeli za osnovo ustanovni privilegij mesta iz leta 1477. Drugi privilegiji, razen onih za tedenske sejme, se namreč vsi navezujejo na ustanovno listino oziroma nadgrajujejo njena določila. V nadaljevanju ne bomo sledili zaporedju določil (členov) v ustanovni listini, ki ima sicer neko notranjo logiko, ne ustreza pa hierarhiji glede na pomembnost. Prednost bomo dali pravicam in dolžnostim prebivalcev mesta, nadaljevali z mestno upravo in sodstvom, obravnavo pa sklenili z gospodarskimi pravicami.

Preden se jim posvetimo, se za ponazoritev ustavimo samo še pri velikosti Loža in njegovem položaju med drugimi mesti v deželi. To edino mesto na slovenskem Notranjskem (brez koščka Istre) je leta 1573 štelo 79 oštatorv (domcev, nem. Hofstatt) v rokah 68 gospodarjev,¹⁷ leta 1752 pa je skupaj s predmestjem premoglo 84 hiš, s čimer je puščalo za seboj le štiri od skupno 13 mest Kranjske (brez kranjskega dela Istre).¹⁸ Okoli leta 1787 je bilo v obzidanem mestu 68 hiš (od tega šest praznih) in v predmestju 21 (ena nenaseljena).¹⁹ Magično številko sto domov je Lož presegel šele v začetku 19. stoletja, ko je leta 1817 v njem prvič izpričanih tudi več kot 500 prebivalcev.²⁰

PRIVILEGIJI – NORMATIVNI AKTI

Obravnavo mestnih privilegijev bomo začeli z desetimi, leta 1904 še shranjenimi v loški občinski pisarni, kjer jih je popisal Franc Komatar, nadaljevali pa s tistimi, ki jih tam tedaj ni bilo več.²¹

Najstarejšega med privilegiji, mestno ustanovno listino iz leta 1477, je Komatar označil kot povsem neberljivo (*ganz unleserlich*), potem ko je bila močno zabrisana že sredi 19. stoletja, in sicer

zaradi razlitega raztopljenega pečatnega voska.²² Danes sta, kolikor je znano, ohranjeni le dve listini, obe iz leta 1477 in shranjeni v Arhivu Republike Slovenije.²³ Poznamo pa celotno vsebino večine drugih, in sicer iz prepisov, ki jih je loško mesto v jožefinskem času poslalo na dunajski dvor in so se ohranili v arhivu ljubljanskega gubernija.²⁴ Izjema je zadnja lista, privilegij cesarja Franca I. iz leta 1832, katerega vsebina je razvidna zgolj iz kratkih povzetkov.²⁵

Komatar je leta 1904 priobčil regeste naslednjih:²⁶ 1) mestna ustanovna lista cesarja Friderika III., Dunaj, 8. marec 1477, ki jo je Hitzinger v celoti objavil;²⁷ 2) Friderikova lista o šestletni davčni prostosti novih naseljencev, Dunaj, 14. marec 1477; 3) potrditvena lista mestnih pravic kralja Maksimilijana I., Dunaj, 15. november 1493;²⁸ 4) potrditvena lista mestnih pravic Ferdinanda I. še kot nadvojvode, Dunaj, 13. marec 1526; 5) podelitev privilegija kralja Ferdinanda I. za tedenski sejem ob torkih, Dunaj, 5. oktober 1548;²⁹ 6) potrditev prejšnjih petih listin s strani nadvojvode Ernesta, Gradec, 3. avgust 1593;³⁰ 7) potrditvena lista mestnih pravic nadvojvode Ferdinanda (poznejšega cesarja Ferdinanda II.), Ljubljana, 13. februar 1597;³¹ 8) lista nadvojvode Ferdinanda o poravnavi spora glede mestnega pomirja med Volfom Paradeiserjem in loško mestno občino,

17 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 95, I/54, lit. L XLI–8, 1573 jar etc. Vermergkht die hofstet in der statt Laaß wie hernach volgt.

18 Golec, Zemljiški katastri, str. 292.

19 SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 286, Naborno gospodstvo Planina, katastrska občina Lož, parcelnik, s. d., ledini I in II.

20 Leta 1817 je imel Lož 102 hiši in 517 prebivalcev (*Haupt-Ausweis*, fol. O2), potem ko je štiri leta prej (1813), med francosko zasedbo, župan (maire) merije Lož sporočal naslednje številke: za mesto 78 hiš in 382 prebivalcev, za predmestje pa 111 prebivalcev v 24 hišah, skupaj 102 hiši in 493 oseb (SI AS 117, Kresijski urad Postojna, Splošni spisi, fasc. 14, št. XIII/d, Izrazi o prebivalstvu 1813, 30. 6. 1813). Deset let prej, leta 1803, je v Ložu (s predmestjem) po tabelaričnem izkazu loške dekanije živelo 461 duš (NŠAL, ŠAL/Ž, fasc. 326, Stari trg pri Ložu 1785–1850, snopič 1803, 9. 10. 1803).

21 Pečat je imela tedaj le še najmlajša lista iz leta 1832, ob Hitzingerjevem obisku pol stoletja prej pa poleg nje še lista iz leta 1526 (Komatar, Arhiv-Inventare, str. 44–45; Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45).

22 Komatar, Arhiv-Inventare, str. 44; Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45. – Interpretacijo poškodb na listini gl. v: Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 45; natančneje: Otorepec, Grb in pečat, str. 67; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 98–99.

23 SI AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija, št. 805, 1477 III. 14., Dunaj; št. 806, 1477 III. 8., Dunaj. – Listini je osrednji slovenski arhiv prevzel med letoma 1969 in 1977 kot depozit Notranjskega muzeja v Postojni (prim. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, str. 98; Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 45).

24 SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785, 1. 12. 1785, priloge B, C, D, E, F in G.

25 Gl. op. 253.

26 Komatar, Arhiv-Inventare, str. 44–45.

27 Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 44–45.

28 Hitzinger je v dataciji ime svetnika napačno prebral kot Lucija (*nach Lucien-Tag*) (Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45), v resnici pa gre za sv. Lebuina (v prepisih: *Sonntag nach Sankt Luwin tag; Sonntag nach Sankt Lubin tag*). Komatar je bral enako kot Hitzinger ali pa je datacijo povzel po njem. Zato je glede na Lucijin praznik listino napačno datiral s 16. decembrom. Prepis listine v: SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785, 1. 12. 1785, priloga C; lista je inserirana tudi v prepisu potrditvene listine nadvojvode Ernesta iz leta 1593 (prav tam, priloga E).

29 Hitzinger je imel to listino za potrditveno listino mestnih pravic (Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45).

30 Hitzinger ni navedel, kateri privilegiji so v njej inserirani (Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45).

31 Hitzinger te listine ne navaja.

Gradec, 17. september 1612;³² 9) listina cesarja Leopolda I., s katero poleg drugih privilegijev potrjuje listino z dne 9. junija 1635 o prestavitvi tedenskega sejma s torka na petek, Dunaj, 13. januar 1661;³³ 10) odobritev (*Bewilligung*) cesarja Franca I. za tri letne sejme, Dunaj, 24. december 1832.³⁴ Pozornost vzbuja velika časovna vrzel kar 161 let (od 1661 do 1832) med predzadnjim in zadnjim privilegijem, tem bolj, ker gre za mlajše obdobje, iz katerega bi pričakovali vsaj potrditev mestnih pravic s strani Marije Terezije, če že ne tudi drugih vladarjev. V resnici se ni nič izgubilo, ker Ložani, kot bomo videli, tudi edine medtem izdane cesarske listine, na Dunaju niso dvignili.

Prepise sedmih zgoraj navedenih listin, ki so se ohranili v arhivu ljubljanskega gubernija – druge Friderikove (1477), Maksimilijanove (1493), Ferdinandove (1526), Ernestove (1593), dveh Ferdinandovih (1597 in 1612) ter Leopoldove (1661) –, so leta 1785 poslali na dvor kot priloge prošnji, naj njihovo mesto ostane deželno knežje in se ga ne municipalizira.³⁵ Prve tri listine so skupaj z drugo Ferdinandovo listino iz leta 1548 v celoti inserirane v potrditveni listini nadvojvode Ernesta iz leta 1593.³⁶

V loški občinski pisarni ob Hitzingerjevem (1854) in Komatarjevem obisku (1904) ni bilo več dveh v izvirniku ohranjenih listin, ki se nanašata na pravice tedenskega sejma, za njun obstoj pa vemo tudi iz Leopoldove potrditvene listine iz leta 1661. Prva, na papirju, je odredba (generale)

graške dvorne komore z 18. novembra 1643, ki v imenu Ferdinanda III. ščiti pravice loškega tedenskega sejma, podeljenega 9. junija 1635, druga pa 18. januarja 1644 na Dunaju izdana pergamentna cesarjeva potrditev iste sejemske pravice. Oba izvirnika so Ložani že leta 1751 na zahtevo reprezentance in komore oddali v Ljubljano, kjer sta se ohranila v arhivu njenega naslednika, deželnega glavarstva (med spisi o prestavitvi loškega tedenskega sejma v Sodražico).³⁷

Kot rečeno, v loškem mestnem arhivu ni bilo vladarskih potrditev mestnih pravic iz časa po letu 1661, ko jih je kot zadnji vladar potrdil Leopold I. Lož namreč zatem dejansko nobene ni več prejel. Ko je mesto leta 1782 Jožefa II. prosilo za potrditev svojih mestnih pravic in podelitev nekaterih dodatnih, se je znašlo v nemajhni zadregi, saj je bil najmlajši potrditveni privilegij, s katerim je razpolagalo, star že več kot stoletje. Vmes je cesar Jožef I. leta 1706 sicer potrdil privilegij svojega predhodnika Leopolda I. iz leta 1661, vendar je ostalo le pri obvestilu o tem notranjeavstrijskemu tajnemu svetu v Gradcu,³⁸ sama potrditvena listina pa je zaradi neplačane pristojbine obležala v dunajski dvorni pisarni. Ko je cesar Karel VI. malo pred koncem svoje vladavine leta 1740 izdal splošno odredbo v zvezi z neodpravljenimi privilegiji, je bilo k izpolnitvi obveznosti – dvigu in plačilu – pozvano tudi mesto Lož. Notranjeavstrijski oddelek dvorne pisarne v Gradcu je Ložanom naložil, naj v dveh mesecih plačajo zaostalih 250 goldinarjev,³⁹ mesto, ki je bilo tedaj, kot bomo videli, v veliki gmotni stiski, pa plačila ni zmoglo. Potrditvenega privilegija ni nato dobilo ne od Karla VI. ne od Marije Terezije. Ko je leta 1782 zanj prosilo Jožefa II., je lahko k prošnji priložilo le na novo izdelan overjeni prepis Leopoldovega privilegija iz leta 1661. Kot nadomestilo za potrditev Jožefa I. iz leta 1706 je služilo samo obvestilo (*intimatio*) o potrjenih privilegijih, katerega prepis so si Ložani priskrbeli od češko-avstrijske dvorne pisarne. Štiridesetletno terezijansko dobo pa so »premostili« z izgovorom, kako naj bi bilo iz spisov dvorne pisarne razvidno, da so cesarico za potrditev zagotovito prosili (*anzuhalten nicht ermanget*).⁴⁰ Graški gubernij se je s potrditvijo mestnih privilegijev

32 Hitzinger te listine ne navaja. – Prepis listine si je na podlagi izvirnika v loškem občinskem arhivu pred letom 1929 priskrbel Ljudmil Hauptmann za potrebe zgodovinskega atlasa alpskih dežel (SI AS 1339, Ljudmil Hauptmann, šk. 3, št. 23, Laas et Schneeberg). Margareta von Schollmayer-Lichtenberg je izvirnik pergamentne listine, ki ni več imel pečata, še leta 1924 ali malo prej videla v loškem mestnem arhivu (SI AS 778, Gospodstvo Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg etc., str. 146). Letnico je pomotoma prepisala kot 1617, kar je po njej povzel Stane Okoliš (Loško mestno pomirje, str. 47).

33 Hitzinger je to listino označil samo kot potrditveno listino mestnih pravic in navedel napačno letnico 1660 (Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45).

34 Hitzinger je to listino opredelil drugače, in sicer kot potrditev pravic mesta Lož, »kolikor so v najnovejšem času še v veljavi« (*die eigenthümlichen rechte der Stadt Laas, inwiefern sie in neuester Zeit gültig sind*) (Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45).

35 SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785, 1. 12. 1785, priloge B, C, D, E, F in G. – Prepis listine iz leta 1526 ima pomotoma datum 13. maj namesto 13. marec (prav tam, priloga D), vendar je pravilni datum 13. marec razviden tako iz inserata v sočasno nastalem prepisu listine nadvojvode Ernesta iz leta 1593 (prav tam, priloga E) kot iz Hitzingerjevega in Komatarjevega registra originalne listine (Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45; Komatar, Archiv-Inventare, str. 44).

36 Prav tam, priloga E.

37 SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1, št. 10, spremni dopis s. d., prezentirano 6. 9. 1751, prilogi 18. II. 1643 in 18. I. 1644.

38 Overjeni prepis obvestila z datumom 13. I. 1706, izdelan v češko-avstrijski dvorni pisarni 23. 3. 1782: SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 6676/1785, 26. 3. 1782, priloga C.

39 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX-2, 28. 6. 1740.

40 SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 6676/1785, 26. 3. 1782.

strinjal (medtem ko je zavrnil štiri druge prošnje Ložanov), vendar vse kaže, da s strani Jožefa II. vendarle ni sledila formalna potrditev.⁴¹

Skupno je torej šlo za ducat vladarskih privilegijev, od katerih so le redki prinašali nove oziroma razširjene pravice glede na tiste, ki jih je vseboval že mestni ustanovni privilegij. Take so listine v zvezi s tedenskim sejmom, izdane med letoma 1548 in 1644, listina o določitvi meja mestnega pomirja (1612) in najmlajša o treh letnih sejmih (1832). Neuresničene želje po vključitvi dodatnih pravic v potrditev obstoječih poznamo iz prošnje mesta Jožefu II. (1782) in odzivov nanjo, česar se bomo v nadaljevanju še dotaknili. Ložani so tedaj poleg potrditve listine o mejah pomirja (1612) in dveh potrditev mestnih pravic (1661 in 1706) prosili za dva letna sejma, vrnitev v zakup oddane pravice za tedenski sejem, dovoljenje za ribarjenje v Cerkniškem jezeru in za pobiranje mitnine.⁴² In končno je treba med mestne normative šteti še privilegij, s katerim je Marija Terezija v zameno za letno denarno nadomestilo pravice loškega tedenskega sejma prenesla na vas Sodražica (1752),⁴³ s čimer je Lož izgubil enega temeljnih postulatov vsakega pravega mesta.

Izhodišče naše obravnave udejanjanja mestnih pravic v praksi bo, kot rečeno, **mestna ustanovna listina**. Glede na to, da je bila objavljena v izvirniku in prevodu ter s pravnega vidika temeljito obdelana,⁴⁴ se bomo pri njeni vsebini pomudili le kratko. Trg Lož je dobil mestne pravice predvsem iz varnostnih razlogov, tako kot Kočevje, Krško in Višnja Gora.⁴⁵ Za razliko od ustanovnih listin treh v istem času (1471–1478) povzdignjenih mest samo loška govori neposredno o turškem uničenju trga, kočevska in krška pa le o divjanju Turkov v okolici.⁴⁶ Novi Lož je tako edino slovensko srednjeveško mesto, nastalo na pogorišču trga. Povod za povzdignitev je dal turški napad poleti 1476, v katerem je bilo trško naselje požgano, njegovi prebivalci pa deloma pobiti in deloma odpe-

ljani v sužnost.⁴⁷ Pri tem gre poudariti, da je Lož že tedaj premogel obzidje, prvič izpričano skoraj sto let prej, leta 1380,⁴⁸ ki pa ob turškem napadu ni odigralo svoje vloge, kakor tudi ne štiri desetletja pred njim, poleti 1442 med celjsko-habsburško vojno 1438–1443.⁴⁹

Mestna ustanovna listina Loža, ki jo je Friderik III. izdal 8. marca 1477 na Dunaju, je le tri dni mlajša od ustanovnega privilegija istega cesarja za mesto Krško⁵⁰ in s slednjo skoraj identična. Različni sta samo v specifičnih določilih, ki se nanašajo na lokalne zadeve: na sejemske dneve, podobo mestnega grba, točenje dvornega vina pri Krškem oziroma ribolov pri Ložu in na posebne pravice – pri Krškem glede uporabe lesa za gradnjo mesta, pri Ložu pa glede ponovne naselitve od Turkov požganega trga. V glavnini besedila obeh listin se razlikujeta zgolj imeni mest in sklicevanje na enake pravice, kot jih imajo »druga naša mesta in trgi« – v krškem primeru »na Štajerskem in posebej naše mesto Celje«, v loškem pa »na Kranjskem in posebej naše mesto Novo mesto«.⁵¹

Po Kranjcu je vsebino loške ustanovne listine mogoče v grobem razdeliti na tri dele: na določila o povzdignjenju Loža v mesto, na skupino specialnejših določil ter na prehodne in končne določbe, ki naj zagotovijo dejansko uveljavitev podeljenega privilegija.⁵² Specialna določila je v objavi in prevodu zaradi preglednosti označil s členi od 1 do 10: 1. člen – letni sejem; 2. člen – mestni sodnik in svèt, 3. člen – ribolov v Cerkniškem jezeru, 4. člen – mestni grb, 5. člen – oprostitev od tlake, 6. člen – naselitev vnanjnikov v mestu, 7. člen – zakupnina za mestno zemljišče, 8. člen – meščanska bremena, 9. člen – prisilnost ceste in 10. člen – obnovitev mesta.⁵³

Razumljivo je, da v krški listini pogrešamo določilo, ki je v loškem privilegiju zadnje med desetimi specialnimi, govori pa o obnovi požganega, opustelega in izpraznjenega naselja. Mestnemu sodniku in svetu daje oblast poklicati nazaj ljudi, ki so se umaknili pred Turki, njihovo premoženje

41 Prav tam, 16. 3. 1785.

42 Prav tam, 26. 3. 1782.

43 SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični odelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1, št. 21, 2. 2. 1752.

44 Janez Kranjc je besedilo ustanovne listine, kolikor ga je bilo mogoče razbrati, povzel po izvirniku, sicer pa po sočasnem prepisu iz kopalne knjige Friderika III. v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju. Na mestih, ki so v izvirniku nečitljiva, v prepisu pa izpuščena, si je pomagal s Hitzingerjevo objavo iz leta 1854 (Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 54). Prim. objavo: Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 44–45.

45 Prim. Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 14–15.

46 Prim. objave mestnih ustanovnih listin: za Kočevje Dimitz, Zur Geschichte, str. 55–56; za Krško Mlinarič, Krško, str. 42–44; za Lož Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 54–62.

47 O poročilih o dogodku gl. Okoliš, Izseki iz zgodovine Loža, str. 578–579. Prim. Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 44.

48 Okoliš, Izseki iz zgodovine, str. 369–370; Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 44–45; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 97–98.

49 Krones, Die Cillier Chronik, str. 87. Prim. Šumrada, Nekaj iz srednjeveške zgodovine, str. 48.

50 Objavo ustanovne listine za Krško z dne 5. marca 1477 gl. v: Mlinarič, Krško, str. 42–44.

51 Prim. Golec, *Adam Bohorič*, str. 78–79.

52 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 48–51.

53 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 56–61.

Ustanovni privilegij mesta Lož, Dunaj, 8. marec 1477 (SI AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija, št. 806, 1477).

pa prepustiti drugemu meščanu, če bi ostalo brez lastnika.⁵⁴ Ta obveznost mestnega predstojništva, ki ni omejena z nobenim rokom, je ugasnila sama po sebi s časovno distanco. Z drugim privilegijem, izdanim šest dni za prvim, 14. marca 1477, je Friderik III. podelil še šestletno davčno prostost novim naseljencem, ki si v mestu zgradijo ali kupijo hišo. Po Kranjčevem mnenju tako majhna časovna razlika najverjetneje kaže na to, da so pri sestavljanju ustanovne listine na podelitev te ugodnosti pozabili.⁵⁵

Praktično uveljavljanje obeh privilegijev iz marca 1477 se je začelo takoj. O tem najneposredneje priča cesarjevo pismo oskrbniku loškega gospostva, datirano 17. marca 1477, ki v uvodu povzame podeljene mestne pravice, naslovniku pa naroča, naj na mestnega sodnika in svet prenese ribolovne pravice, ki jih je doslej upravljal. Pomenljivo je, da Friderik III. samo omenja, da je meščanom prepustil (*gelassen*) »svoje sodišče prav tu v Ložu«, ne da bi govoril o prenosu.⁵⁶ Iz tega sledi, da so trško sodišče, zdaj mestno, že dotlej upravljali Ložani sami. Izrecno je omenjeno leta 1457 (*markhgericht*), ko ga je od cesarja skupaj z loškim gradom in gospostvom dobil Martin Schnitzenpauer, kot je vse to imel v zakupu že v času Celjskih.⁵⁷

Novoustanovljenemu mestu je bilo torej podeljeno mestno pravo Novega mesta, od Ložanov pa je bilo odvisno, kako ga bodo znali implementirati. Prav gotovo so si priskrbeli prepis novomeških mestnih pravic iz leta 1365, na katere so se po potrebi sklicevali, kot bomo videli, denimo

leta 1661 v obrambi svojih deželskosodnih pravic. Tako dejanje je dokumentirano pri Krškem, ki si je prejkone še pred koncem 15. stoletja dalo prepisati člene celjskega mestnega prava v svojo še ohranjeno mestno knjigo.⁵⁸

RAZMERJE MESTO–GOSPOSTVO

Preden se posvetimo obravnavi posameznih mestnih pravic v praksi, se je treba nujno ustaviti pri razmerju med mestom in zemljiškim gospostvom Lož, iz katerega se je mesto ob svojem formalnem nastanku leta 1477 izločilo. Razmerje je mogoče razdeliti v več obdobj, povezanih z lastništvom gospostva, njegovim sedežem in obsegom. Do zgodnjega 17. stoletja ni bilo deželno-knežje samo mesto, ampak v lasti deželnega kneza kot njegovo komorno premoženje tudi loško gospostvo z deželskim sodiščem in upravnim središčem na gradu. Prvo instanco nad mestom je imel kranjski deželni vicedom v Ljubljani, kolikor ni določenih pristojnosti iz praktičnih razlogov prepuščal gospostvu. Slednje je bilo v rokah zastavnih imetnikov, dokler ga ni zadnji med njimi, Volf pl. Paradeiser, leta 1613 kupil. S tem se je v odnosih med mestom in gospostvom začelo novo poglavje. Za kratkotrajnima vmesnima lastnikoma so bili poznejši lastniki, ki so imeli v lasti tudi sosednja gospostva, knezi Eggenbergi, knezi Auerspergi, dva prehodna gospodarja in slednjič od leta 1707 grofje Lichtenbergi, pod katerimi je dočakalo zemljiško odvezo. Ko so Eggenbergi leta 1635 poleg gospostva Lož z nakupom pridobili tudi bližnjo snežniško posest, so upravo gospostva prenesli na Snežnik, loški grad pa prepustili propadanju. Obe posesti sta se dokončno združili

⁵⁴ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 60–61.

⁵⁵ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 50 in 60–63.

⁵⁶ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 64.

⁵⁷ Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 98.

⁵⁸ Golec, *Adam Bohorič*, str. 103–105.

pod Lichtenbergi, tako da je od leta 1718 mogoče govoriti o enotnem loško-snežniškem gospodstvu z upravnim središčem na Snežniku.⁵⁹

Mesto Lož je bilo s podelitvijo mestnih pravic izvzeto iz loškega gospodstva, vendar je nanj vseskozi ostajalo vezano z določenimi gmotnimi obveznostmi. Poravnavalo jih je izključno v denarju: dvorni činž, sodnino in plačilo za ribolov v gosposčinskem ribniku. Od navedenih treh je bila največja obveznost prva – dvorni činž, zakupnina za mestno zemljišče. Friderikov ustanovni privilegij je v 7. členu posebnih določil mestnemu sodniku nalagal, da »od naših meščanov in ljudi« vsako leto pobere dvorni činž (*den hofzynns*) in ga obračuna ter izroči »nam ali, komur bomo to ukazali«. ⁶⁰ Medtem ko višina dajatve ni opredeljena, je drugače s sodnino ali sodnim denarjem (*gerichtgelt*), dajatvijo od mestnega sodišča in sodne palice (*vom gericht vnd vom stab*) v višini desetih funtov denaričev, ki je obstajala že dotlej, »od nekdaj« (*als von alter herkommen ist*). ⁶¹ Izpolnjevanje obeh obveznosti prvič srečamo leta 1526, ko je kranjski deželni vicedom poročal, da je mesto za svoje sodišče (*von dem Stat gericht*) dolžno plačevati 10 funtov črnih denaričev, za činž (*grundt Zins*) pa 20, skupaj 30 funtov ali 37 renskih goldinarjev in pol. ⁶² Naslednjega pol stoletja sta se dajatvi rahlo povečali. Na edinem znanem pomenskem popisu oštator in plačnikov dvornega činža iz leta 1573 najdemo podatka, da je činž gospodstvu tedaj prinašal 28 goldinarjev, 26 krajcarjev in pol, sodnina pa (preračunano iz 10 funtov) 13 goldinarjev in 20 krajcarjev, skupaj 41 goldinarjev ter 46 krajcarjev in pol. 68 posestnikov je skupno posedovalo 79 oštator, na vsak oštator pa je prišlo 21 krajcarjev in en črn denarič činža. ⁶³ Obe dajatvi, dvorni činž in sodnina, sta bili leta 1606 z enakima zneskoma vneseni v reformirani urbar loškega gospodstva (prva kot *Hofzünß* in druga kot *Gericht Geld von Gericht stab*). ⁶⁴ V naslednjih dveh

urbarjih iz let 1669 in 1674 se jima je pri obveznostih mesta pridružila še dajatev petih goldinarjev od ribnika (*von ainem Teüchtl, oder Gräbl*), ki je bila s prav takšno višino določena v mestnem ustanovnem privilegiju. Pozneje, od priročnega urbarja 1711–1717 dalje, srečujemo samo še enovito dajatev brez členitve na sestavne dele, znašala pa je 46 goldinarjev, 46 krajcarjev in pol. Njena višina je ostajala nespremenjena do zemljiške odveze leta 1848, pri čemer so jo, začeni z urbarjem iz let 1757–1768, opredeljevali kot činž in sodnino (*Züns zu Hoff, und Gericht Staabgeldt*), torej brez navajanja dajatve za ribnik, v zadnjem urbarju 1797–1848 pa je alternativno označena tudi kot pristojbina za odvetščino (*oder Vogtheijgebührr*). ⁶⁵ Ložani so jo v 18. stoletju nekajkrat poimenovali z vsebinsko ustreznim terminom remanenca (*Remanenzgelt*): ⁶⁶ v zapisniku o spornih sodniških volitvah leta 1713, ⁶⁷ na popisu plačnikov davka in kontribucije leta 1738, ⁶⁸ med vicedomsko vizitacijo leta 1744 ⁶⁹ in v napovednih tabelah letnih prihodkov mesta v terezijanskem katastru. ⁷⁰

V 17. stoletju se je mestnim obveznostim do tedaj nič več komornega, ampak od leta 1613 zasebnega gospodstva pridružila še ena – stražarina (*Skhartgelt, Skhargelt, Skartgelt*). Plačevale so jo določene vasi in mesto za kritje stroškov gozdnih čuvajev. Srečujemo jo kontinuirano od urbarja iz leta 1669 dalje, pri čemer je imelo mesto od vseh krajev daleč največjo obveznost 17 goldinarjev in 35 krajcarjev. Pomenljivo je, da ob prvi pojavitvi samo pri mestu ni navedena starejša vsota v funtih, kar daje vtis, da so mu to obveznost naložili

59 Ribnikar, Posestne in gospodarske razmere, str. 35; Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 269–270 in 449–451; Okoliš, Izseki iz zgodovine, str. 571–572.

60 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 59.

61 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 57.

62 AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 40, L–2, Laas in Krain, fol. 1r–iv, s. d. 1526. – Prvi ohranjeni urbar loškega gospodstva iz leta 1528 ne ponuja celovite slike in mesta sploh ne omenja (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 409, urbar gospodstva Lož 1528).

63 SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 95, I/54, lit. L XLI–8, 1573 jar etc. Vermergkht die hofstet in der statt Laaß wie hernach volgt. Prim. nedatirani popis prihodkov gospodstva iz istega časa, ki ima to vsoto navedeno pod postavko letni mestni činž (*Statt zinß jährlich*) (prav tam, lit. L XLI–I, s. d.).

64 SI AS 778, Gospodstvo Snežnik, knj. 16, urbar gospodstva Lož 1606, pag. III.

65 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 57. – SI AS 778, Gospodstvo Snežnik, knj. 17, urbar gospodstva Lož 1669, s. p., Statt Laaß; knj. 18, urbar gospodstva Lož 1674, pag. 192; knj. 19, priročni urbar gospodstva Lož–Snežnik 1711–1717, pag. 175; knj. 20, priročni urbar gospodstva Lož–Snežnik 1718–1724, pag. 174; knj. 21, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1726–1732, pag. 186; knj. 22, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1733–1738, pag. 188; knj. 23, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1739–1744, pag. 186; knj. 24, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1745–1750, pag. 186; knj. 25, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1751–1756, pag. 196; knj. 26, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1757–1768, pag. 208; knj. 27, priročni urbar gospodstva Lož–Snežnik 1769–1780, pag. 240; knj. 28, priročni urbar gospodstva Lož–Snežnik 1781–1795, pag. 251; knj. 29, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1797–1848, pag. 546.

66 O izrazu remanenca: Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 311–312; Vilfan, *Zgodovina neposrednih davkov*, str. 426–427; prim. Ribnikar, Posestne in gospodarske razmere, str. 39. O podobnem razvoju obveznosti v Krškem: Golec, *Adam Bohorič*, str. 106–107.

67 SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–I, volitve sodnikov, 30. 5. 1713.

68 SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–4, 16. 5. 1738.

69 Prav tam, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

70 SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, N 192, No. 4, 16. 9. 1749; No. 8, 26. 8. 1752.

pozneje.⁷¹ Slovensko so jo imenovali straža, kot so Ložani izpričali med vizitacijo leta 1744, ko so tudi pojasnili njeno vsebino: za gozdne čuvaje, ki pazijo na Lichtenbergove, tj. gosposčinske gozdove (*vor die strasa oder forst knecht welche seine wälder huetten*).⁷² Mesto jo je po terezijanskem katastru pobiralo tudi v Starem trgu in Podložu,⁷³ kar pomeni na območju celotnega mestnega pomirja.⁷⁴ Tudi zaradi tega je bila toliko višja kot pri vaseh.

V zvezi z razmerjem mesto–gospodstvo gre posebej poudariti, da se je Lož v prvi polovici 18. stoletja glede izpolnjevanja svojih obveznosti do gospodstva znašel v zelo nezavidljivem položaju, kar je vplivalo tudi na izvajanje mestne samouprave in njegovo suverenost. Lastnik loško-snežniškega gospodstva Franc grof Lichtenberg mu je kmalu po letu 1714 zaradi neplačanih obveznosti na podlagi rubežne pravice, ki so jo grofu podelili kranjski deželni stanovi, zasegel pobiranje letnih mestnih prihodkov in davščin. On ter njegov sin in naslednik grof Franc ml. sta nato tri desetletja kot imetnika rubežne pravice (*Spanungs-juris Inhaber*) spretno skrbela za to, da je mesto še naprej ostajalo dolžnik, čeprav je gospodstvo zdaj samo pobiralo fiskalne obveznosti do dežele in si obračunavalo obe mestni dajatvi gospodstvu – remanenco in stražarino.⁷⁵ Ložane je bremena rubeža

odrešila šele terezijanska davčna rektifikacija. Po novi pavšalni odmeri davka za kranjska mesta leta 1747, ki je davčno obveznost preobremenjenim mestom občutno znižala, je bilo Ložu naloženo letno plačilo 150 goldinarjev, vendar prva tri leta po 200 goldinarjev zaradi poplačila dolga do grofa Lichtenberga in s tem odprave rubeža (*zur abtilgung der Crafft Laaft: Carthen darauf haftenden graff Lichtenbergischen spanung*).⁷⁶

Razmerje mesto–gospodstvo je v širšem pomenu besede poleg mestnih kolektivnih vključevalo individualne obveznosti Ložanov, kot je denimo desetina od njiv,⁷⁷ kar presega okvire naše obravnave. Opozoriti kaže tudi na zelo verjetno prakso, da so loški mestni svetniki kot prisledniki sodelovali na krvnih pravnih deželskega sodišča loškega oziroma pozneje loško-snežniškega gospodstva, česar se bomo v nadaljevanju še dotaknili.

PRAVICE IN DOLŽNOSTI MESTNIH PREBIVALCEV

Prebivalci mest nasploh so uživali osebno svobodo. Formulacijo v prvem delu loškega mestnega ustanovnega privilegija, da cesar svoje ljudi in podložnike, ki bodo v Ložu imeli hiše in bodo tam prebivali, naredi za **meščane** (*zu burgern geschefft vnd gemacht*),⁷⁸ je treba razumeti v širšem pomenu besede meščan (*Bürger*). Mišljeni so osebno svobodni prebivalci mesta kot posamezniki in kot skupnost, tako kot pri določilu, da se imenujejo meščani in naj jih vsi štejejo za take. S statusom meščana ni bila združljiva tlaka, ki jo zato privilegij v posebnih določilih dopušča le pri

⁷¹ SI AS 778, Gospodstvo Snežnik, knj. 17, urbar gospodstva Lož 1669, s. p., Skhartgelt; knj. 18, urbar gospodstva Lož 1674, pag. 194; knj. 20, priročni urbar gospodstva Lož–Snežnik 1718–1724, pag. 201; knj. 21, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1726–1732, pag. 261; knj. 22, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1733–1738, pag. 228; knj. 23, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1739–1744, pag. 230; knj. 24, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1745–1750, pag. 227; knj. 25, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1751–1756, pag. 236 (pretvorjeno tudi v nemško veljavo 14 gld, 56 kr, 3 den); knj. 26, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1757–1768, pag. 233 (odtlej samo še v nemški veljavi); knj. 27, priročni urbar gospodstva Lož–Snežnik 1769–1780, pag. 268; knj. 28, priročni urbar gospodstva Lož–Snežnik 1781–1795, pag. 279; knj. 29, urbar gospodstva Lož–Snežnik 1797–1848, pag. 546. – Izraz stražarina je uporabil Peter Ribnikar (Posestne in gospodarske razmere, str. 39).

⁷² SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

⁷³ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, RDA, N 192, No. 4, 26. 9. 1752; No. Ad 26, 10. 7. 1788.

⁷⁴ Prim. obseg pomirja v: *Historischer Atlas*, Bl. 35, Adelsberg.

⁷⁵ Po navedbi Ložanov med vicedomsko vizitacijo leta 1744 naj bi do rubeža prišlo pred 35 leti, torej okoli leta 1709 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744), vendar so bili mestni dohodki po letnem računu 1713–1714 še nedotaknjeni (prav tam, račun mestnega sodnika 1713–1714). Točnejša je navedba v vicedomskem konceptnem poročilu iz leta 1747, da je grof Lichtenberg mestne prihodke in urbar zarubil pred 30 leti, tj. okoli leta 1717 (prav tam, 16. 1. 1747). Leta 1717 so Ložani v prošnji vicedomu za potrditev novoizvoljenega mestnega sodnika že pisali o rubežu (prav tam, šk. 184, I/104, lit. L I–I, volitve sodnikov, 25. 5. 1717). V primerjavi s prejemki v sodnikovem letnem računu 1713–1714 (201 gld

in 11 kr) so mestni sodniki v tridesetih in štiridesetih letih 18. stoletja prejeli neprimerno manj dohodkov, in sicer od komaj 8 gld in 20 kr do največ 23 gld in 36 kr, saj zdaj vanje niso bili več vključeni prejemki za davek, kontribucijo in stražarino (prav tam, šk. 197, lit. L XX–3, sodniški letni računi 1733–1744). Ložani so leta 1738 pojasnjevali, da je grof njihove prihodke zarubil zaradi 300 goldinarjev neplačane remanence in da letni izdatki mesta presega prihodke za 101 goldinar (prav tam, lit. XX–4, ad 16. 5. 1738). Mestni urbar je bil leta 1747 še vedno v rokah grofa Franca ml. (prav tam, lit. L XX–3, 16. 1. 1747).

⁷⁶ SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 49, fasc. XIX, lit. G, No. 1, 1. 3. 1747.

⁷⁷ Iz okoli leta 1573 je ohranjen seznam t. i. meščanskih njiv (*Burger Akher*), od katerih je 53 uživalcev gospodstvu plačevalo desetino, med njimi cerkev sv. Petra in oltar sv. Katarine (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 95, I/54, lit. L XLI–7, Burger Akher etc.). Desetina od pšenice, rži, ovsa, ječmena in fižola je kot obveznost navedena pozneje še v urbarjih iz let 1606 (tudi poimensko), 1669 in 1674, in sicer v členu o mestnem pomirju, ker so njive ležale v njem (SI AS 778, Gospodstvo Snežnik, knj. 16, urbar gospodstva Lož 1606, pag. 133–137; knj. 17, urbar gospodstva Lož 1669, s. p., Statt Pürckhfridt; knj. 18, urbar gospodstva Lož 1674, pag. 197).

⁷⁸ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 55.

zgraditvi mesta, sicer pa meščane od nje odvezuje (5. člen).⁷⁹ V napovedi za terezijanski kataster leta 1749 je mesto izrecno poudarilo, da nima nobene tlake ne v denarju ne v naravi. Le podružniki (*die Vndtersasler*), tj. kajžarji, morajo prenašati pisma, mestna soseska pa obnavljati cesto, ki jo večkrat poškodujejo tovarniki.⁸⁰

Obveznost Ložanov je bila tudi vzdrževanje mestnega obzidja, katerega zgraditev zapoveduje mestna ustanovna listina s formulacijama »taisti naš trg v Ložu za obrambo urediti« ter »zgraditi in urediti utrdbo«. ⁸¹ O izvajanju te obveznosti je sicer malo znanega.⁸² Z zmanjševanjem turške in siceršnje nevarnosti je obrambna funkcija mestnih zidov občutno plahnela, obzidje pa vse bolj propadalo, dokler ni bilo okoli leta 1800 opušeno.⁸³

Kar zadeva meščane, so tudi v Ložu razlikovali med meščani v širšem in meščani v ožjem pomenu besede – polnopravnimi meščani. Slednji so bili samo tisti moški, ki so jim individualno podelili meščanske pravice. Ne mestna ustanovna listina ne poznejši normativni akti se na to področje niso spuščali, ampak so ga prepuščali običajnemu pravu. Distinkcija med polnopravnimi meščani in meščani v širšem pomenu besede je kvečjemu implicitno razvidna iz formulacije »naši meščani in ljudje«: *von vnsern burgern vnd lewten* (na primer v 7. členu pri dvornem činžu),⁸⁴ kolikor ne gre za sopomenko, za enega v tem času pogosto rabljenih silogizmov, ki pomeni svobod-

ni prebivalci mesta ali meščani v širšem pomenu besede.

Zaradi slabe ohranjenosti virov ne vemo, pod kakšnimi pogoji je bil lahko posameznik sprejet med polnopravne meščane. Samo sklepati je mogoče, da sta na splošno tako kot drugod veljala dva temeljna pogoja: poročenost in (so)lastništvo hiše.⁸⁵ Kdaj in koliko so v Ložu od tega v praksi odstopali, je vprašanje zase. Ne poznamo namreč nobenega postopka sprejema, odvzema ali odpovedi meščanskim pravicam ter niti enega spora v zvezi z njimi. Opremo se lahko le na nekaj podatkov iz 18. stoletja, to pa so navedbe o številu meščanov ter redki zapisi o konkretnih sprejemih in sprejemanju na splošno. Leta 1749 v napovedi mesta za terezijanski kataster najdemo navedbo, da mora vsak novosprejeti meščan (*wan einer in die Burgerschaft auf das Neue angenommen werdet*) plačati v mestno blagajno osem goldinarjev in pol, da pa za sprejem zaprosi komaj eden v 12 letih.⁸⁶ Kot pričajo letni računi mestnih sodnikov za obdobje 1733–44, sta trditvi precej blizu resnici. V tem desetletnem razponu srečamo le dva nova meščana. Miha Martinčič je v prvih treh letih 1733–1736 in v letu 1737–38 za svoje meščanske pravice (*an der burgerschafft*) po obrokih odplačal skupaj 6 goldinarjev in 10 krajcarjev; preostanek je bil morda plačan že pred letom 1733 ali v letu 1738–39, iz katerega ni ohranjen račun. Iz slovensko pisanega računa za leto 1739–40 nato izvemo, da je novi meščan Šimon Žigmont »za purgarijo« položil 10 goldinarjev (*od Shimona Shigmonta sa Purgario defset Ranish*), naslednja tri leta pa nihče ničesar.⁸⁷ Tudi račun mestnega sodnika za leto 1713–14⁸⁸ ter izkaz letnih prihodkov in odhodkov mesta za leto 1788 ne izkazuje plačila pristojbine novosprejetih meščanov.⁸⁹

Za razliko od nekaterih drugih mest za Lož nimamo nobenega seznama meščanov ali poimenske evidence sprejemov. Izpričano je samo skupno število 77 meščanov, ki ga je leta 1773 v poročilu okrožnemu uradu v Postojni navedel mestni sodnik Valentin Lah.⁹⁰ Okrožni glavar baron Lichtenberg je nato deželnemu glavarstvu v Ljubljani sporočil svoje nemerodajno mnenje,

79 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 50 in 58.

80 SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, RDA, N 192, No. 4, 26. 9. 1749.

81 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 54.

82 O tem govori, na primer, ukaz nadvojvode Karla deželnemu vicedomu leta 1573 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 95, I/54, lit. L XLI–6, s. p., prezentirano 12. 10. 1573).

83 Tako je notranjski okrožni glavar leta 1750 poročal, da večji del obzidja leži na tleh (*der Mehrste Theil der Statt-Mauer zu boden ligen*) in da za njegovo ponovno postavitev ni zadostnih sredstev (*zu dessen aufrichtung kein genugsamer fundus Vorhanden*) (SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 128, fasc. XLII, 9. 10. 1750). V osemdesetih letih 18. stoletja pa so vojaški kartografi ugotavljali, da ima mesto, ki je s svojimi vsega 60, večinoma lesenimi hišami podobno vasi, slabo obzidje, visoko le 6 do 6 čevljev in pol (180–210 cm) (*Slovenija na vojaškem zemljevidu, Opisi*, str. 55). Natančen čas opustitve zapiranja mestnih vrat in njihovega porušenja ni znan. To se je s severnimi vrati najverjetneje zgodilo sočasno kot pri drugih mestih, okoli leta 1800, medtem ko so južna mestna vrata še leta 1823 služila vsaj kot obokan vhod v mesto. Na franciscejski katastrski mapi je namreč prikazana zidana stavba v lasti občine (*Gemeinde*) označena kot *Stadt-Haus* in brez hišne številke (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, A 84, k. o. Lož, mapni list IV, stavbna parcela 126; zapisnik stavbnih parcel, s. d. 1823); prim. Kos, Podoba mesta Loža, str. 85).

84 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 59.

85 Prim. Golec, Elite v majhnih mestih, str. 236–237.

86 SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, RDA, N 192, No. 4, 26. 9. 1752.

87 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, sodniški letni računi. – Sprejem meščanskih pravic je v slovenskem sodniškem računu za leto 1739–40 omenjen še enkrat: »kadar ie Shigmond purgario perieu«.

88 Prav tam.

89 SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. reg., šk. 115, fasc. 242, spis 7955/1787, 15. 3. 1788.

90 SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 9, lit. B, Vol. 8, No. 1, 6. 7. 1773.

da bi lahko število sistemizirali na 81, kolikor je v mestu meščanskih hiš (znotraj obzidja 64, v predmestju 17).⁹¹ Podatek o 77 meščanih v mestu z 81 hišami pove, da je v Ložu meščanske pravice pridobil praktično vsak hišar. V le redkih hišah so namreč gospodarile vdove in neporočene ženske, ki jim meščanske pravice kot ženskam niso pripadale.⁹² Sklepati je mogoče, da so Ložani v tem času prej ali slej sprejeli med meščane vsakega možkega hišnega gospodarja, če za sprejem le ni bilo prevelikih zadržkov. Podeljevanje meščanstva je vsekakor ostajalo praksa do odprave mestnih samouprav leta 1811 v času francoske zasedbe, prej-kone pa se je nadaljevalo še v predmarčni čas.

Posebno vprašanje je velikost oziroma številčnost t. i. občine meščanov (*Gemeinde*): so bili vsi polnopravni meščani hkrati tudi njeni člani ali je občina kot korporacija, kakor v nekaterih mestih, vključevala samo omejeno število meščanov?⁹³ V Novem mestu, na katero je bil Lož s svojimi mestnimi pravicami vezan kot na zgled, je bilo tako od volilnega reda nadvojvode Karla iz leta 1573 dalje.⁹⁴ Iz različnega označevanja prič, zaslišanih v zvezi z volitvami mestnega sodnika leta 1713, na katerih je prišlo do ekscesa, je mogoče razumeti, da občine tudi v Ložu niso sestavljali vsi meščani. Prve tri priče so namreč imenovane mestni svétnik (*Rathsverwandter*), četrta je označena kot meščan in hkrati »v občini« (*burger vnd in der gemein*), peta meščan »iz občine« (*burger aus der gemein*), zadnje tri pa samo meščani (*burger*).⁹⁵

8. člen posebnih določil – Kranjc ga imenuje **meščanska bremena** – slehernemu, ki ima v mestu hišo ali obrt in kupčijo, zapoveduje, da z mestom prenaša vsa bremena in se glede tega ravna tako, »kot se ravnaajo drugi naši meščani, pošteno«. Člen je v prvi vrsti namenjen tistim, ki osebno niso spadali pod mestno jurisdikcijo. Novomeški mestni privilegij iz leta 1365 namreč v tem kontekstu posebej imenuje plemiče in neplemiče.⁹⁶ V Ložu je bila plemiška hišna posest sicer velika izjema. Na seznamu oštatoz iz leta 1573 je, denimo, naveden neki »gospod« Haller (*Herr Hal-*

ler) z enim oštatom,⁹⁷ najverjetneje Jurij pl. Haller s Planine.⁹⁸ Na prelomu iz 17. v 18. stoletje pa je po mestnih davčnih registrih štiri oštate posedoval Ludvik baron Marenzi,⁹⁹ v katerem prepoznamo Tržačana, zeta baronice Coraduzzi, graščakinje v bližnji Koči vasi, znane po slovenski zasebni korespondenci s hčerko Marenzijevo, poročeno v Trstu.¹⁰⁰

Za ohranjanje mestnega prebivalstva je bilo vseskozi nujno priseljevanje od drugod, o čemer govori 6. člen posebnih določil ustanovnega privilegija o **naseljevanju vnanjnikov**. Kdor se hoče v mestu naseliti, lahko to stori neovirano, kakor so privilegirani »drugi naši meščani v Novem mestu«. Novomeško mestno pravo, ki se je s tem določilom izrecno preneslo tudi na Lož, je glede naseljevanja vnanjnikov določalo, da sme zemljiški gospod podložnika, ki je ušel v mesto, zahtevati nazaj, vendar samo eno leto, potem pa njegova pravica zastara in podložnik postane prost. Če je gospod pravdo za svojega ubeglega podložnika dobil, mu mesto tega po kostanjeviško-novomeškem pravu ni bilo dolžno izročiti, ampak ga je moralo v 14 dneh samo izgnati iz mesta.¹⁰¹ O prakticiranju te pravice v Ložu ni znanega ničesar. Sklepati je mogoče samo, da med podložniki ni moglo biti posebnega zanimanja za beg v to mestece.

Prav tako ne vemo ničesar o prakticiranju **šestletne davčne prostosti** – oprostitev vseh dajatev in davkov (*aller zins vnd stewr*) – za novonaseljence, ki jo je Friderik III. Ložu podelil 14. marca 1477, šest dni po izdaji mestne ustanovne listine. Ta pravica je bila za spoznanje manj ugodna od tiste, ki jo je nadvojvoda Rudolf dobrih sto let prej (1365) podelil Novemu mestu, namreč oprostitev plačevanja prvih sedem zaporednih let.¹⁰² Subsidiarno je novomeško določilo veljalo sicer tudi v Ložu in Kočevju, katerega ustanovna listina ne govori posebej o oprostitvi, tako kot je ne vsebuje ustanovna privilegija Krškega, na katero se je preneslo celjsko mestno pravo, in Višnje Gore.¹⁰³ Ugodnost šestletne davčne prostosti so novonaseljencem v Ložu gotovo nudili v začetnem ob-

91 Prav tam, 8. 7. 1773.

92 Leta 1752 so bile med posestniki skupno 84 hiš v mestu in predmestju le štiri ženske oziroma tri, ker je ena posedovala dve hiši (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, N 192, No. 7, 26. 8. 1752).

93 Prim. Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 37.

94 Po Karlovem volilnem redu je imelo Novo mesto 12-članski notranji svet, 24-članski zunanji svet in občino z 48 člani (objava v: Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta*, s. p., Dodatek II).

95 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–I, volitve sodnikov, 30. 5. 1713.

96 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 50 in 59. Za Novo mesto prim. Vilfan, *Novomeški mestni privilegij*, str. 102.

97 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 95, I/54, lit. L XLI–8, 1573 jar etc. Vermergkht die hofstet in der statt Laaß wie hernach volgt.

98 Prim. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 348; Žabota, *Matična knjiga*, str. 90, 92, 94, 117, 131–132 in 164.

99 Marenzijeve posesti je mogoče slediti do leta 1710, v registrih od 1711 dalje pa je ni več (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–I, davčni registri 1699, 1701, 1702, 1708, 1710, 1711, 1713).

100 Merku, *Slovenska plemiška pisma*.

101 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 58–59. Prim. Vilfan, *Novomeški mestni privilegij*, str. 101.

102 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 61–62. Prim. Vilfan, *Novomeški mestni privilegij*, str. 105.

103 Gl. op. 46.

dobju mesta, pozneje pa morda ne več ali le krajši čas. Vsaj iz ohranjenih davčnih registrov mesta s konca 17. in zgodnjega 18. stoletja ni razvidno, da bi je bil deležen kateri od plačnikov.¹⁰⁴

MESTNA UPRAVA IN SODSTVO

Potem ko mestni ustanovni privilegij že v prvem delu navaja, da Friderik III. mestu podeljuje tudi pomirje, in sicer v takem obsegu, kakor »je bilo (to) po starem običaju in bo zajeta taista utrdba« (*als weit der von allter herkommen ist und dieselbe Beuestigung ingefanngen wirdet*),¹⁰⁵ upravne in sodne pravice vsebuje 2. člen posebnih določil, sestavljen iz štirih odstavkov, kot ga je opredelil Kranjc. Prvi ureja volitev sodnika in sveta, drugi njuno obveznost, da prisežeta mestnemu gospodu, tretji stvarno in krajevno pristojnost mestnega sodišča, četrti pa obveznost mesta plačevati sodnino. Loškim meščanom privilegij najprej podeljuje pravico, da iz svojih vrst na večne čase volijo (mestnega) sodnika in (mestni) svet (*ain richter vnd rat*). Izvoljeni so nato dolžni priseči Frideriku in njegovim naslednikom oziroma komur slednji ukažejo, kakor je to v drugih »naših« (deželno-knežjih) mestih na Kranjskem. Sodniki in svetniki naj v mestu in pomirju »sodijo v vseh zadevah, ki se gode« (*vmb all sachen so sich begeben zerichten haben sullen*), vendar naj od sodišča in sodne palice (*vom gericht vnd vom stab*) plačujejo deset funtov denaričev sodnine (*gerichtgelt*), »kot je to od starega sem prišlo« (*als von alter herkommen ist*).¹⁰⁶

Kranjc se ni veliko ustavljal pri tem temeljnem določilu delovanja mestne samouprave. Zapisal je, da je bilo lastno sodstvo poleg sejma in obzidja »pravzaprav glavni znak srednjeveških mest« in da »s te plati ni to torej nič novega«. »Pač pa si smejo Ložani svojega sodnika voliti sami, o čemer novomeški mestni privilegij ne govori.« Ugotavljal je še, da bi iz formulacije o pristojnosti sodnika za vse sodne zadeve izhajalo, »da je imel sodnik v svojih rokah tudi krvno sodstvo, vendar pa proti taki široki razlagi, vsaj v zvezi z novomeškim mestnim pravom govore tehtni pomisleki«, pri čemer se je oprl na Vilfanovo analizo novomeškega privilegija.¹⁰⁷ Glede pomirja, »ki naj bo tako, kot je bilo od nekdanj, kot ga torej določajo stari običaji«, pa je menil, da »se s tem verjetno misli pomirje dotedanjega trga«. Ustanovne privilegij-

ske listine drugih mest so bile namreč pri določanju obsega pomirja natančnejše, medtem ko loška ne govori o nikakršnih mejah.¹⁰⁸

Kaj nam o mestni upravi in sodstvu pove praksa, si bomo v nadaljevanju ogledali v naslednjem zaporedju: mestni sodnik in svet, njune pristojnosti in mestno pomirje.

Mestni sodnik in svet sta v vsakem mestu predstavljala dejansko sodno in izvršilno oblast. Na dokumentih, izdanih v imenu mestne skupnosti, sta redno podpisana kot *N. Richter und Rat*.¹⁰⁹ Volitve obeh so bile v času, ko je Lož postal mesto, v mestih slovenskega prostora že običajne, zato so tudi vključene v ustanovne listine štirih Friderikovih mest.¹¹⁰ Loški mestni privilegij govori o obveznosti prisege sodnika in sveta kakor v drugih deželnoknežjih mestih na Kranjskem, in sicer mestnemu gospodu oziroma njegovim predstavnikom.¹¹¹ V primeru Loža bi to bil sprva lahko vsakokratni zastavni imetnik ali upravitelj gospodstva, a ni o tem nobenih pričevanj. Pozneje so Ložani, tako kot druga deželnoknežja mesta, novoizvoljenega sodnika pošiljali po potrditev k vicedomu v Ljubljano, in sicer vsako leto kmalu po izvolitvi.¹¹² Potrjevanje je za večino mest dokumentirano s prošnjami, vsebovanimi v spremnih dopisih vicedomu in ohranjenimi od osemdesetih let 16. stoletja dalje,¹¹³ potem ko je bila obveznost potrjevanja novoizvoljenega sodnika s strani deželnega vicedoma za Novo mesto predpisana že leta 1573 v novem volilnem redu nadvojvode Karla.¹¹⁴ Spremni dopisi, poslani vicedomu iz Loža, se v vicedomskem arhivu začnejo šele leta

¹⁰⁸ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 48, 52 (op. 63).

¹⁰⁹ Prvi znan takšen podpis pri Ložu najdemo leta 1547 v prepisu prošnje kralju Ferdinandu I. za podelitev pravice do tedenskega sejma (AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 40, L-2, Laas in Krain, fol. 7r-8v, s. d., pred 18. 10. 1547).

¹¹⁰ Gl. op. 46. – Izjema je ustanovni privilegij za Višnjo Goro, ki te pravice ne vsebuje, ker jo je Friderik III. leta 1461 podelil Višnji Gori še kot trgu (Otorepec, Ob 500-letnici, str. 232; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 124).

¹¹¹ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 55–56.

¹¹² V vicedomskem arhivu so z vrzeli ohranjeni dopisi za obdobje 1620–1742, in sicer izjemoma ne na enem mestu, ampak na dveh (SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I-1; šk. 197, I/107, lit. L XX-1).

¹¹³ Od osemdesetih let 16. stoletja so z vrzeli ohranjena spremna pisma za potrditve mestnih sodnikov Novega mesta (SI AS, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 257, I/133, lit. R III-1), Višnje Gore (šk. 285, I/145, lit. W I-14), Črnomlja (šk. 279, I/142, lit. T II-1), Kamnika (šk. 275, I/139, lit. S XVIII-1), Krškega (šk. 171, I/97a, lit. G VIII-1), Kostanjevice (šk. 184, I/104, lit. L II-2), Radovljice (šk. 259, I/134, lit. R VII-3) in Metlike (šk. 233, I/124, lit. M XXXIII-1). Za Lož se začnejo leta 1620 (gl. prejšnjo opombo), za Kočevje šele 1651 (šk. 274, I/139, lit. G-I 1651), pogrešamo pa jih za Ljubljano in Kranj.

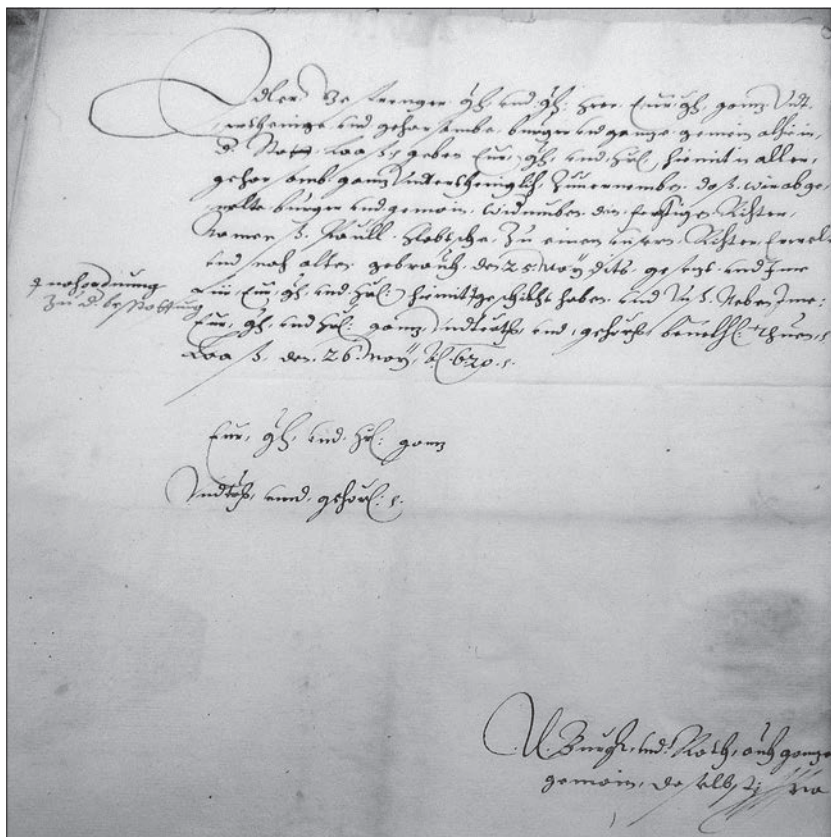
¹¹⁴ Objava v: Vrhovc, *Zgodovina Novega mesta*, s. p., Dodatek II.

¹⁰⁴ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX-3, davčni registri 1699, 1701, 1702, 1708, 1710, 1711, 1711 in 1713.

¹⁰⁵ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 55.

¹⁰⁶ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 56–57.

¹⁰⁷ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 49, 52 (op. 67). Razlago, zakaj pri takih formulacijah ni bilo mišljeno tudi krvno sodstvo, gl. v: Vilfan, *Novomeški mestni privilegij*, str. 104.

Prvo poročilo o volitvah mestnega sodnika iz leta 1620 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–I, 26. 5. 1620).

1620,¹¹⁵ kar je lahko naključje ali pa tudi ne. Glede na to, da so kočevske mestne sodnike do tega časa potrjevali zastavni imetniki gospostva Kočevje in se je ta praksa spremenila šele, ko je gospostvo leta 1618 prešlo v zasebne roke,¹¹⁶ ni izključeno, da so bili tudi Ložani dolžni pošiljati svoje sodnike po potrditev k vicedomu šele po prodaji loškega gospostva dotedanjemu zastavnemu imetniku Volfu pl. Paradeiserju leta 1613. Redne volitve so bile od prvih dokumentiranih leta 1620 vsako leto 25. maja, na praznik sv. Urbana, izredne pa po potrebi tudi na druge dneve.¹¹⁷

Potem ko so bili enoletni sodniški mandati deželnoknežjih mest na Kranjskem z instrukcijo reprezentance in komore leta 1750 zamenjani s triletnimi,¹¹⁸ so se datumi volitev v Ložu morda

spreminjali, na kar kaže priseganje po tem času izvoljenih sodnikov v različnih delih leta. Dokumentiranih je sedem priseg (1756–1774), in sicer v knjigi prisežnih obrazcev, ki jo je najprej vodila reprezentanca in komora (1747–1763), ustanovljena po ukinitvi vicedomskega urada, nato pa njen naslednik deželno glavarstvo (1763–1783).¹¹⁹ V zadnjem obdobju delovanja mestnih samouprav (1783–1811) so priseganje mestnih sodnikov prenesli na okrožne urade. To v primeru Loža pomeni na okrožni urad v Postojni, vendar v razmeroma slabo ohranjenem gradivu tega oblastva ni mogoče najti zapisov o novoizvoljenih loških sodnikih.¹²⁰ V tem času so dokumentirane samo volitve leta 1804 zaradi smrti predstojnika mesta sredi mandata. Okrožni urad je za volilnega komisarja imenoval upravitelja gospostva Snežnik, volitve pa so izvedli »po obstoječih običajih« (nach den bestehenden Gebräuchen) in novega sodnika izvolili z večino glasov.¹²¹

¹¹⁵ Gl. op. 112.

¹¹⁶ Potem ko je zakup mesta in gospostva Kočevje po več kot sto letih prenehal in je leta 1618 gospostvo prešlo v last baronov Khislov, so se Kočevci skušali izogniti dolžnosti, da bi pošiljali sodnika po potrditev v vicedomski urad (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 274, I/139, lit. G I–I, 12. 6. 1620).

¹¹⁷ Ko so se redne volitve 25. maja 1713 zaradi spora med mestnimi svetniki in meščansko občino razbile, so jih 3. julija ponovili v navzočnosti vicedomskega tajnika (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–I, 23. 8. 1713).

¹¹⁸ Žontar, *Struktura uprave*, str. 73. – Natančen potek volitev v letih po izvedbi instrukcije poznamo za Višnjo Goro leta 1757. 12 notranjih svetnikov je predlagalo dva kandidata, volivcev iz vrst zunanjih svetnikov in občine pa je

bilo 17. Ti so dali 7 glasov prejšnjemu sodniku, po 6 in 4 pa drugima dvema kandidatoma. Volitve med zadnjima dvema so ponovili, tako da je sodnik postal tisti, ki je dobil 13 glasov, in drugi samo 4 (SI AS 166, Mesto Višnja Gora, šk. 2, sodni protokoli 1752–1783, fol. 321, 24. 6. 1757).

¹¹⁹ SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 138, knjiga prisežnih obrazcev, fol. 97v–98r in 101r–101v.

¹²⁰ SI AS 117, Kresijski urad Postojna.

¹²¹ SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, III. reg., šk. 128a, fasc. 53, spis 9446/1804, 15. 10. 1804.

Iz nobenega poročila o volitvah med letoma 1620 in 1750, ko je izšla instrukcija za kranjska deželno knežja mesta,¹²² ne izvemo ključnih podatkov, kdo je v Ložu predlagal sodniške kandidate in kdo je imel pasivno volilno pravico. O tem je mogoče sklepati le po analogijah z drugimi mesti. Volitve so običajno potekale tako, da je notranji mestni svet iz svojih vrst predlagal dva ali največ tri kandidate, ki sta jih izvolila zunanji svet in občina meščanov.¹²³ Po novomeškem volilnem redu iz leta 1573 sta lahko zunanji svet in občina prva dva kandidata zavrnila in od notranjega sveta zahtevala, da predlaga dva druga.¹²⁴ Glede na to, da so bile Ložu leta 1477 podeljene mestne pravice Novega mesta, bi si Ložani lahko vzeli za zgled prav ta volilni model. Iz zapisnika zaslišanj ob spornih sodniških volitvah leta 1713 izhaja, da je novega sodnika izvolila meščanska občina (*von der Gemain erwelt worden*), zelo podobno formulacijo pa zasledimo tudi v spremnem dopisu vicedomu leta 1686 (*von der ganzen gmain aufgenomben*).¹²⁵ Instrukcija za kranjska deželno knežja mesta iz leta 1750 je volilni postopek poenotila: notranji mestni svet je iz svojih vrst predlagal dva kandidata, zunanji svet in občina meščanov pa sta sodnika izvolila z večino glasov.¹²⁶

Posebnost Loža je bila oznaka mestni podsodnik (*Vizestadtrichter*, *Vizerichter*) za sodnega upravitelja (*Gerichtsverwalter*), ki je mesto vodil v sodnikovi odsotnosti, tako tudi med iztekom mandata starega sodnika in potrditvijo novega. Kot podpisnika dopisa o izvolitvi novega sodnika ga srečujemo med letoma 1679 in 1687 ter ponovno leta 1714.¹²⁷

Tako kot iz razpoložljivih virov niso znane podrobnosti o volitvah mestnih sodnikov, ni bilo mogoče ugotoviti, kdaj in na kakšen način so Ložani pred letom 1750 volili **mestni svet**. V kranjskih mestih sta se v zahajajočem srednjem in v zgodnjem novem veku praviloma izoblikovala dva mestna sveta: notranji svet kot ožji in zunanji

kot širši organ mestne samouprave.¹²⁸ O strukturi meščanskih korporacij v Ložu je ob slabi ohranjenosti virov znanega komaj kaj. Do izvedbe omenjene instrukcije za kranjska deželno knežja mesta leta 1750¹²⁹ tako sploh ni izpričan zunanji svet, za notranji svet in občino meščanov pa ne poznamo števila članov, kaj šele da bi razpolagali s kakšnim poimenskim popisom. Glede na to, da ob skromnem naboru virov v sedemdesetih letih 17. stoletja srečamo dva člana notranjega sveta,¹³⁰ bi logično moral obstajati tudi zunanji svet, kolikor ni bila oznaka notranji svet vendarle zgolj pisarniška formulacija za edini obstoječi mestni svet. Pomenljivo je, da ob spornih volitvah sodnika leta 1713 v obsežnem zapisniku zaslišanj ni nikjer govor o dveh svetih, ampak le o svetu (*Rath*) in svetnikih (*Rathssverwandte*). Predlagani in nato tudi izvoljeni kandidat, loški mitničar, doslej ni bil ne meščan ne svetnik ne dvanajstnik ali »cvelfar« (*kein burger oder Raths Verwandter, weder burger weder Zwelffer*). Izraz dvanajstnik, ki se ob isti priložnosti enkrat pojavi tudi v množini kot sinonim za svet (*wider sije Zwelffer*), kaže na sicer običajno 12-člansko sestavo (notranjega) sveta. Med zaslišanimi osebami prav tako ni bilo nobenega zunanjega svetnika, ampak, kot smo videli, poleg treh svetnikov (*Rathsverwandter*) dve kategoriji meščanov: dva meščana, ki sta hkrati člana občine, in trije navadni meščani.¹³¹ Pozornost pritegne tudi spoznanje, da med vicedomsko vizitacijo mesta leta 1744 srečamo samo sodnika, notranji svet (*der innere Rath*) in občino (*die Gemeinde*), kar zopet daje občutek, da je bil svet en sam.¹³² Zapisnik vicedomske vizitacije Krškega iz istega leta, denimo, razkriva, da je imelo to mesto – tri dni starejše od Loža – tedaj 8-članski notranji svet, 7-članski zunanji svet ter 60 meščanov, ki so hkrati sestavljali meščansko občino.¹³³

122 SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 129, fasc. XLII, lit. S, 13. 5. 1750. Prim. Žontar, *Struktura uprave*, str. 73–75.

123 V Krškem je, denimo, notranji svet leta 1676 po starem običaju predlagal občini v izvolitev tri notranje svetnike (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 28. 8. 1676).

124 Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta*, s. p., Dodatek II.

125 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–1, volitve sodnikov, 9. 6. 1686.

126 SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 129, fasc. XLII, lit. S, 13. 5. 1750.

127 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–1, volitve sodnikov, 20. 6. 1679, 25. 6. 1680, 13. 6. 1683 in 25. 8. 1714; šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 1. 7. 1682 in 9. 1. 1687.

128 Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 35–36; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 159–160.

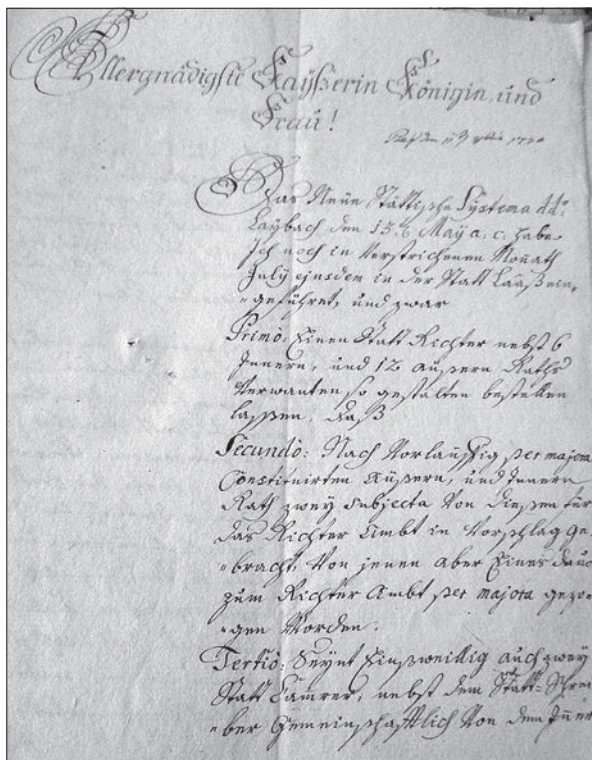
129 O instrukciji: Žontar, *Struktura uprave*, str. 73–74. O njeni izvedbi v Ložu: SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 128, fasc. XLII, lit. S, 9. 10. 1750.

130 V prepisu iz leta 1801 je ohranjeno pismo notranjega svetnika (*des Innern Raths verwandter*) Mihaela Šepca iz leta 1671 (Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 4, 14. 4. 1671), spremni dopis vicedomu o volitvah mestnega sodnika leta 1679 pa govori o izvolitvi notranjega svetnika (*des Innern Raths verwanten*) Andreja Juhe (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–1, volitve sodnikov, 20. 6. 1679).

131 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–1, volitve sodnikov, 30. 5. 1713.

132 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

133 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–5, 12. 5. 1744, 13. 5. 1744.

Poročilo notranjskega okrožnega glavarja o izvedbi instrukcije za mesta v Ložu julija 1750 (SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 128, fasc. XLII, 9. 10. 1750).

O številčni sestavi in načinu volitev dveh mestnih svetov v Ložu imamo najzgodnejše podatke šele iz leta 1750, ko je notranjski okrožni glavar po omenjeni instrukciji za kranjska mesta izpeljal predpisano reorganizacijo. O stanju pred tem v njegovem poročilu ni govora in prav mogoče bi bilo, da je zunanji svet nastal šele takrat. V skladu z instrukcijo, da imajo mesta (razen treh največjih – Ljubljane, Kranja in Novega mesta) po novem le 6 notranjih svetnikov (poleg sodnika) in 12 zunanjih,¹³⁴ je julija istega leta dal v Ložu z večino glasov izvoliti oba sveta, notranji svet je nato za sodnika predlagal dva kandidata, oba sveta skupaj pa sta začasno izvolila še dva mestna komornika.¹³⁵ Po novi instrukciji za kranjska deželnoknežja mesta iz leta 1769 naj bi se število svetnikov v obeh mestnih svetih z izjemo Ljubljane v vseh ostalih mestih skrčilo na štiri.¹³⁶

V mestih slovenskega in širšega prostora je bilo članstvo v mestnih svetih sprva podvrženo menjavi, t. i. mutaciji, pri kateri je nižji organ vsako leto odpoklical v svoje vrste del članov višjega in

ta iz članov nižjega izbral nove.¹³⁷ Ko pa se je od 16. stoletja postopoma uveljavilo načelo, da ima vsak organ sam pravico odločati o svoji sestavi, je širšemu meščanstvu preostalo le soodločanje ob volitvah predstojnika občine in najvišjih mestnih uradnikov na čelu s sodnikom.¹³⁸ Potem ko so mutacijo v 17. stoletju odpravili v Ljubljani in je članstvo v obeh svetih postalo dosmrtno – v notranjem leta 1628 in v zunanjem 1692 –, naj bi po F. Zwitteru na Kranjskem to reformo posnemala tudi druga mesta.¹³⁹ Tak razvoj je potrjen za največji gorenjski mesti Kranj in Škofjo Loko, kjer so mutacijo odpravili šele v prvi polovici 18. stoletja.¹⁴⁰ Prav tako je v prvi polovici 18. stoletja ni več imela Višnja Gora.¹⁴¹ Zanimivo je, da mutacije ni poznal že novi volilni red za Novo mesto iz leta 1573, ki je predpisoval zapolnjevanje organov le v primerih, ko se je kakšno mesto izpraznilo zaradi smrti.¹⁴² Tudi Lož bi lahko odpravil mutacijo, če bi se zgledoval po Novem mestu. Kako je bilo dejansko, ne vemo, dokler niso z instrukcijo za kranjska mesta leta 1750 mutacije v vseh mestih odpravili in so člane obeh mestnih svetov volili za stalno; izpraznjena mesta v notranjem svetu so zapolnjevali z osebami iz zunanjega sveta, v tem pa s člani občine.¹⁴³

Z jožefinskimi reformami mestnih uprav je v Ložu prišlo do določenih sprememb v sestavi mestnih organov, ki pa jih pobliže prav tako ne poznamo. Tudi Lož je tedaj dobil mestni magistrat in sindika, mestnega tajnika,¹⁴⁴ načrtovana municipalizacija, tj. podreditev mesta snežniškemu gospodstvu, pa nazadnje ni bila izpeljana.¹⁴⁵ Ko je bila še v igri in je leta 1788 odstopil mestni sodnik, v dopisu postojnskemu okrožnemu uradu srečamo »zbrani magistrat« (der versamleten Magistrat). Iz podpisov je razvidna vsaj delna struktura mestnih organov: vsak s svojim križcem so podpisani trije mestni svetniki (Raths Verwandte) in z enim križcem deset sumarno navedenih

¹³⁷ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 36; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 160–161.

¹³⁸ Prim. Mathis, *Zur Bevölkerungsstruktur österreichischer Städte*, str. 97; Svetina, *Metlika*, str. 34.

¹³⁹ Zwitter, *Starejša kranjska*, str. 36.

¹⁴⁰ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 207–209, 226; Žontar, *Novi škofjeloški mestni red*, str. 132–135.

¹⁴¹ Golec, *Elite v majhnih mestih*, str. 224.

¹⁴² Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta*, s. p., Dodatek II.

¹⁴³ SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 128, fasc. XLII, lit. S, 13. 5. 1750. Prim. Žontar, *Struktura uprave*, str. 73.

¹⁴⁴ Žontar, *Struktura uprave*, str. 112. – Loški mestni sindik se začne v mestni zemljiški knjigi pojavljati od jeseni 1788 (SI AS 339, Zemljiška knjiga za sodni okraj Lož, Mesto Lož, knj. 3, fol. 14v).

¹⁴⁵ SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785; prav tam, II. reg., šk. 115, fasc. 242, spis 7955/1787.

navzočih članov odbora (*N: Zehen bejgeseßne Ausschußmener*),¹⁴⁶ kar je po vsem sodeč pomenilo zunanje mestne svetnike.¹⁴⁷

V zvezi s pristojnostmi mestnega sodnika in sveta se bomo posebej ustavili pri najpomembnejši, ki jima jo podeljuje mestna ustanovna listina leta 1477: soditi v vseh zadevah, ki se zgodijo v mestu in njegovem pomirju (2. člen).¹⁴⁸ O prizivni instanci mestni privilegij ne govori, tako kot je ne omenjajo ustanovni privilegiji drugih treh sočasno povzdignjenih mest.¹⁴⁹ Kot smo videli, določa le, da Lož za to pravico še naprej, kot že od nekdaj, plačuje sodnino. Slednjo je mesto nato vse do zemljiške odveze plačevalo loškemu, poznejšemu loško-snežniškemu gospostvu. Morda je gospostvu oziroma njegovemu deželskemu sodišču sprva pripadala tudi prizivna instanca. Ko se sredi 16. stoletja začnejo nepopolno ohranjeni sodni protokoli kranjskega vicedomskega sodišča v Ljubljani, v njih namreč dolgo ne zasledimo nobenega primera drugostopenjske obravnave razsodbe loškega mestnega sodišča.¹⁵⁰ Prvi primer tožbe proti mestnemu sodniku je šele iz leta 1611, in sicer zaradi zaprtja tožnika.¹⁵¹ Po ustalitvi sodne hierarhije je bilo prizivna instanca za razsodbe sodišč deželno knežjih mest na Kranjskem vicedomsko sodišče v Ljubljani, proti njegovim razsodbam pa je bila dopustna pritožba na notranjeavstrijsko vlado v Gradcu.¹⁵² Nato je z ukinitvijo vicedomskega urada (1747) in združitvijo treh deželnih sodišč v eno (1749) vlogo prizivnega sodišča za sto let (do 1849) prevzela deželna pravda v deželni prestolnici.¹⁵³

Sodna oblast posameznega mestnega sodišča je v teritorialnem pogledu obsegala območje mestnega pomirja brez imunitet. Na njegovih tleh je bilo mesto pristojno za vse civilnopravne zadeve in za kazenskopravne zadeve nepriviligiranih oseb, tako domačinov kot tujcev.¹⁵⁴ Medtem ko ni nobenega dvoma, da je loškemu mestnemu sodniku in svetu na območju mestnega pomirja pripadala nižjesodna in policijska oblast, se postavlja vprašanje, ali sta imela tudi deželsko-sodne pravice, tj. sodstvo v težjih kazenskih deliktih, vključno s krvnim sodstvom. Če pravico do sojenja v vseh zadevah, kot jo definira mestna ustanovna listina, vzamemo dobesedno, bi moralo biti tako. Kot smo videli, je imel Kranjc o tem pomisleke,¹⁵⁵ pri čemer se je skliceval na Sergija Vilfana, ki je zastopal drugačno mnenje od Frana Zwittera.¹⁵⁶ Iz prakse poznamo le nekaj skromnih podatkov, a so vendarle dovolj jasni: mesto Lož je imelo pravico razsojati tudi v težjih kazenskih zadevah, vključno z izrekanjem smrtne kazni, le da je bilo krvno sodstvo od 16. stoletja omejeno na sprožitev kazenskega postopka. Tega je nato do konca izpeljal v ta namen poklicani deželno-knežji krvni sodnik za Kranjsko, pristojen za vsa nepriviligirana deželska sodišča v deželi.¹⁵⁷

V razpoložljivih normativnih zapisih, ki jih vsebujejo urbarji loškega gospostva, krvnosodne (malefične) in druge sodne pravice mesta Lož pogrešamo, tako kot v njih ni opisa meja mestnega pomirja, ampak je rubrika (*Statt Purckhfridt*) ostala prazna oziroma je v njej navedena snopna desetina, ki jo nekateri meščani plačujejo od svojih njiv.¹⁵⁸ Da je mestno pomirje izvzeto iz deželskega sodišča gospostva Lož, je v urbarjih iz let 1606, 1669 in 1674 implicitno razvidno iz formulacije v razdelku o deželskosodnih kaznih, ki določa, da lastnik gospostva sodi v vseh primerih razen v tistih, ki se zgodijo v »svobodnih pomirjih« (*ausser der befreüchten Purckhfriden*).¹⁵⁹ Takšno ohlapno določilo najdemo tudi v reformiranem urbarju gospostva Krško (1575), pri čemer je pozneje s primeri izpričano, da je mesto Krško imelo de-

146 SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, šk. 115, fasc. 242, spis 7955/1787, 5. 8. 1788.

147 V poročilu o izvedbi instrukcije za mesta leta 1750 je notranjski okrožni glavar razložil vlogo zunanega sveta kot odbor iz občine s funkcijo nadzornika (*der ausser Rath, als ein Ausschuß von der gemeinde, vnd Respective Contralor*) (SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 128, fasc. XLII, 9. 10. 1750).

148 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 56–57.

149 Prim. objave ustanovnih listin: za Višnjo Goro: Mauring, Utemeljitev, str. 30–32; za Kočevje: Dimitz, Zur Geschichte, str. 55–56; za Krško: Mlinarič, Krško, str. 42–44.

150 V 16. stoletju srečamo samo tožbo loškega meščana in hkrati snežniškega oskrbnika, ki se je leta 1556 na prvi stopnji pred ljubljanskim mestnim sodiščem praval zaradi neke dediščine (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 372, sodni protokoli 1554–1558, fol. 234). V začetku 17. stoletja je mestnega sodnika in svet tožil zastavni imetnik loškega gospostva Volf pl. Paradeiser zaradi meje njihovega pomirja in ribnika (prav tam, šk. 375, sodni protokoli 1610–1611, s. p., 9. 2. 1, 610, 23. 3. 1610 in 18. 8. 1610).

151 Prav tam, šk. 375, sodni protokoli 1610–1611, s. p., 27. 1. 1611.

152 Polec, Razpored sodnih instanc, str. 127–128.

153 Žontar, *Struktura uprave*, str. 63–66, 107–110, 146–148, 173–175, 222–223 in 232.

154 Prim. Svetina, *Metlika*, str. 90–92.

155 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 49.

156 Prav tam, str. 52, op. 66. Prim. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, str. 104; Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 34.

157 Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 213; Polec, Razpored sodnih instanc, str. 120.

158 SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 16, urbar gospostva Lož 1606, pag. 133; knj. 17, urbar gospostva Lož 1669, s. p., *Statt Pürckhfridt*; knj. 18, urbar gospostva Lož 1674, pag. 197.

159 SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 16, urbar gospostva Lož 1606, pag. 147; urbar gospostva Lož 1669, s. p., *Püß Faall vnnd Wandl*; knj. 18, urbar gospostva Lož 1674, pag. [208].

želskosodne pravice in je torej lahko samo poklicalo deželno knežjega krvnega sodnika iz Ljubljane.¹⁶⁰ Za Kočevje in Višnjo Goro, drugi dve mesti iz skupine mest, povzdignjenih v sedemdesetih letih 15. stoletja, pa reformirana urbarja iz let 1574 in 1578 jasno določata, da mesto pokliče in plača krvnega sodnika za sojenje zločincem, prijetim v mestnem pomirju.¹⁶¹ Z zamudo nastali reformirani urbar gospodstva Lož iz leta 1606 in enako naslednja dva loška urbarja¹⁶² takega določila ne vsebujejo. To je tudi razlog, da je moral Lož svoje krvnosodne pravice občasno braniti pred zahtevami loškega gospodstva. Lastnik gospodstva Rafael pl. Coraduzzi je leta 1630 pred vicedomskim sodiščem mestnega sodnika in svet tožil, da sta si drznila v svojem pomirju zapreti dva hudodelca (*Mallefiz Personen*), čeprav deželskosodne pravice v tem kraju pripadajo samo njemu, Ložani pa da nikoli prej niso izvajali višjega sodstva (*exercitium des Hohen Gericht gehabt*). Zaradi izostanka obtožencev sodba ni bila izrečena. Pač pa je mestno sodišče omenjeni osebi pozneje obravnavalo in kaznovalo.¹⁶³

Podoben proces, povezan s pristojnostmi, je proti sodniku in svetu leta 1661 začel oskrbnik loškega gospodstva Kristjan Trojer. Ložani so aretirali tri čarovnice (3 *Zaubrerin*) in jih niso hoteli izročiti loškemu deželskemu sodišču. Trojer je zatrjeval, da Ložu ne pripadajo deželskosodne pravice, Ložani pa, da imajo takó civilno kakor kazensko sodstvo (*sowoll in Criminali alß Ciuili*), enako kot Novo mesto, na katero se sklicujejo njihove svoboščine iz leta 1477. Slednje je tožnik razlagal kot običajne svoboščine (*Ordinari Freijheiten*), krvno sodstvo (*daß bluet vnd Halßgericht*) pa naj bi bilo izredna pravica (*extra ordinari Freijheit*) in ni zajeto v mestnem privilegiju. Če bi mesto res imelo deželsko sodišče, bi po njegovem postavljalo vislice (*stokh vnd Galgen pauen lassen*), kar se ni dogajalo. Ložani so v odgovoru na te očitke še enkrat poudarili, da je v njihovem privilegiju izrecno navedeno vse sodstvo brez izjeme, da ima Novo mesto deželsko in krvno sodišče in da to pripada

tudi njim. Vicedomsko sodišče je nato razsodilo, naj loško mestno sodišče v primeru treh priprtih oseb nadaljuje postopek, ugovor gosposočinskega oskrbnika pa zavrnilo.¹⁶⁴

O tem, da je mesto Lož deželskosodne pravice ohranjalo tudi v poznejšem času, pričajo primeri čarovniških procesov konec 17. stoletja, ko je bilo preganjanje čarovništva na Kranjskem na vrhuncu. Kranjski vicedom je notranjeavstrijski vladi leta 1690 med drugim poročal, da so v Ložu dve čarovnici justificirali, ena je pobegnila, ena pa v zaporu umrla. Ložani so se močno pritoževali nad krvnim sodnikom, ker jim je z zavlačevanjem procesa v preteklih dveh letih povzročil velike sodne stroške.¹⁶⁵

O deželskosodni naravi mestnega pomirja govori tudi označevanje slednjega kot deželsko sodišče. Ni naključje, da so ga Ložani tako imenovali med vicedomsko vizitacijo leta 1744, ko so se pritožili nad poseganjem čez njegovo mejo s strani hošperškega gospodstva.¹⁶⁶

Malo zatem, leta 1752, so v napovedi za terezijanski kataster kot deželskosodnega poimenovali prihodek od govejih jezikov (*Landgerichts gefäll, an Einfallenden Rindt=Zungen*)¹⁶⁷ in istega nato leta 1788 s poenostavljeno oznako »deželskosodni jeziki« (*an landgerichtlichen Zungen*).¹⁶⁸

O izvajanju deželskega sodstva, vključno s krvnim, za zdaj ne poznamo virov iz 18. stoletja. Sklepati je mogoče, da je mesto takšno prakso zadržalo tako dolgo, dokler jo je lahko, tj. do jožefinskih sodnih reform ali do ukinitve patrimonialnega in deželskega sodstva v času Ilirskih provinc.¹⁶⁹ Na jožefinskem vojaškem zemljevidu iz srede osemdesetih let 18. stoletja je na gozdni jasi na vzpetinici jugozahodno od mesta prikazan znak za kamnite vislice.¹⁷⁰ V 18. stoletju so se krvnosodni procesi sicer nasploh močno razredčili. Tako je gospodstvo Lož-Snežnik leta 1733 deželnemu vicedomu poročalo, da njihovo majhno deželsko sodišče potrebuje krvnega sodnika le vsakih trideset let.¹⁷¹

¹⁶⁰ Golec, *Adam Bohorič*, str. 120–121.

¹⁶¹ Kočevje: Wolsegger, *Das Urbarium*, str. 34. Višnja Gora: SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 134, RDA, N 205, No. 35, urbar gospodstva Višnja Gora 1578, s. p., *Mallefiz rechtens fürderung*.

¹⁶² SI AS 778, Gospodstvo Snežnik, knj. 16, urbar gospodstva Lož 1606; knj. 17, urbar gospodstva Lož 1669; knj. 18, urbar gospodstva Lož 1674.

¹⁶³ Šlo je za možkega in vdovo njegovega sina, ki sta zagrešila krvoskrunstvo (*Bluettschandt*) in sta najprej ušla iz zapore. Kot izvemo iz procesa, ki ga je proti mestu sprožil obtoženec drugi sin, so storilcu v Ložu protipravno, v nasprotju s karolinškim kazenskim redom, zasegli premoženje (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 376, sodni protokoli 1630–1638, s. p., 8. I. 1630, 27. II. 1634).

¹⁶⁴ Prav tam, šk. 377, sodni protokoli 1659–1663, s. p., 18. 6. 1661.

¹⁶⁵ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 248, I/129b, lit. O IV, 26. I. 1690 (pag. 227–230), 2. 9. 1690 (pag. 298–303), 2. 9. 1690 (pag. 732–739). Prim. Tratnik Volasko – Košir, *Čarovnice*, str. 217–218.

¹⁶⁶ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

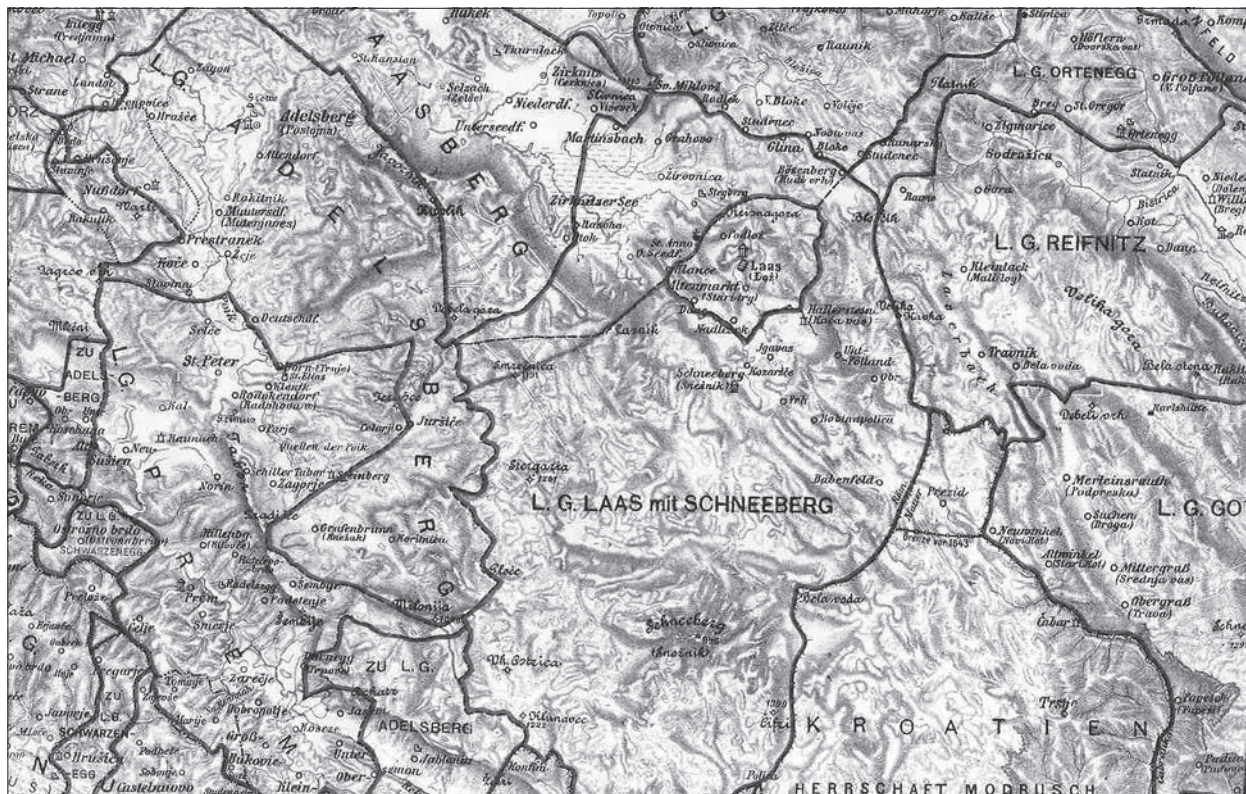
¹⁶⁷ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, N 192, No. 8, 26. 8. 1752.

¹⁶⁸ SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. reg., šk. 115, fasc. 242, spis 7955/1787, 15. 3. 1788.

¹⁶⁹ Prim. Žontar, *Struktura uprave*, str. 147–148, 203–206.

¹⁷⁰ Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, Karte, sekcija 225.

¹⁷¹ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 248, I/129b, lit. O IV, s. d., prezentirano 3. 2. 1733 (pag. 683).

Obseg loškega mestnega pomirja (Historischer Atlas, Bl. 35, Adelsberg).

Drugo vprašanje je, kdo je v Ložu na krvnih pravih sestavljal prisedništvo. Po analogiji z drugimi mesti in gospodstvi so bili to domači meščani (mestni svet) ter povabljeni predstavniki bližnjih mest in trgov. Reformirani urbar iz leta 1606 in drugi urbarji za loško gospodstvo o načinu izvajanja krvnega sodstva za razliko od nekaterih drugih reformiranih urbarjev molčijo. Pričakovati je mogoče, da so loški meščani kot prisedniki sodelovali tudi na krvnih pravih pred deželskim sodiščem gospodstva Lož, pozneje Lož-Snežnik, in še katerega od bližnjih deželskih sodišč. Znano je le, da so bili vabljeni za prisednike v deželsko sodišče Ribnica. V prisedništvu krvnih pravih so jim po urbarju ribniškega gospodstva iz leta 1573 poleg tamkajšnjih domačih tržanov delali družbo meščani Kočevja in tržani Žužemberka.¹⁷² Žal so pogrešani reformirani urbarji drugih sosednjih gospodstev, ki bi lahko razkrili, kam so Ložane še vabili za prisednike. Očitno je bil Lož preveč oddaljen za kočevsko gospodstvo, kjer so po urbarju iz leta 1574 pri krvnih pravih poleg celotnega kočevskega mestnega sveta sodelovali še tržani Ribnice in Turjaka (1574).¹⁷³

O pomirju ni dvoma, da ga je Lož premogel še kot trg,¹⁷⁴ tako kot je imel sodnika, le da tega pred povzdignitvijo trga v mesto še niso volili. Pomirje pred letom 1477 sicer nikoli ni omenjeno, medtem ko je trška uprava s trškim sodnikom na čelu (*judex tunc temporis*) izpričana že leta 1327,¹⁷⁵ torej še pred preselitvijo trške naselbine na novo lokacijo pod loškim gradom. Meje pomirja tako v mestni ustanovni listini ni bilo treba konkretizirati, drugače kot pri Krškem (1477), kjer so jo opredelili vsaj ohlapno z nekaj točkami,¹⁷⁶ in pri Kočevju (1471), kjer je bil obseg pomirja omejen z mestnimi njivami.¹⁷⁷ V višnjegorskem privilegiju (1478) omembo pomirja pogrešamo tako kot volitve sodnika in sveta,¹⁷⁸ ker je Višnja Gora oboje dobila še kot trg z dvema posebnima privilegijema 17 let prej (1461), pri čemer je meja pomirja v privilegiju opisana precej natančno.¹⁷⁹

Kranjc je o loškem mestnem pomirju menil, da je hotela mestna ustanovna listina s sklicevanjem na stare običaje »po vsej verjetnosti na-

¹⁷⁴ Kranjc je takšno možnost imel samo za verjetno (Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 48).

¹⁷⁵ Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 96.

¹⁷⁶ Golec, Adam Bohorič, str. 79–80. V Mlinaričevi objavi mestne ustanovne listine je opredelitev pomirja pomotoma izpuščena (Mlinarič, Krško, str. 42–44).

¹⁷⁷ Dimitz, *Zur Geschichte der Städte*, str. 56.

¹⁷⁸ Mauring, *Utemeljitev*, str. 30–32.

¹⁷⁹ Otorepec, *Ob 500-letnici*, str. 232; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 124.

tančnejšo določitev nekoliko odložiti». Precej velik obseg, nekakšen krog s polmerom približno treh kilometrov, kot ga srečamo v opisu iz leta 1612, naj bi Lož dobil sčasoma.¹⁸⁰ Kot kažejo novejša ugotovitve Staneta Okoliša, so takratne meje, ki jih je leta 1611 na podlagi poizvedb določila petčlanska deželno knežja komisija, temeljile na veliko starejšem stanju. Po pričevanju župnika Gašperja Lipca¹⁸¹ iz istega leta sta dva deželno knežja komisarja zaradi mejnega spora pred približno 46 leti, tj. okoli leta 1565, na južni strani pod Starim trgom ugotovila mejo pri kapelici sv. Roka, severna meja pa je že tedaj tekla po vrhu Križne gore. Po Lipčevem pisnem pričevanju obseg pomirja potem dolgo ni bil sporen.¹⁸² Potek meje, kot ga je z listino, izdano 17. septembra 1612 v Gradcu, potrdil nadvojvoda Ferdinand,¹⁸³ so deželno knežji komisarji leto prej, 15. novembra 1611, na podlagi pričevanj loških meščanov in njihovih sosedov v svojem poročilu priznali kot takega, kakršen je bil »od starine« (*von Altershers gewesen*). Na to je pristal tudi zastavni imetnik gospostva Volf pl. Paradeiser, ki je mestno pomirje komisarjem prvotno predstavil le v majhnem obsegu okoli mesta,¹⁸⁴ zaradi česar je do spora sploh prišlo.¹⁸⁵ Razlog za nesoglasja je tičal prav v tem, da meja v mestni ustanovni listini ni bila definirana.¹⁸⁶ Kot pove uvod v potrditveno listino nadvojvode Ferdinanda, je pravda med Paradeiserjem in mestom trajala več kot 18 let.¹⁸⁷ Pomirje, katerega

meja in pravice niso vnesene v ohranjene urbarje loškega gospostva, je nato enak obseg ohranjalo vse do ukinitve mestnega sodstva in samouprave v času francoske zasedbe konec leta 1811. Po zapisu snežniškega gosposčinskega upravitelja Ignaca Tannerja je bila namreč meja še med letoma 1800 in 1809 nespremenjena.¹⁸⁸ Zamenjal se je le mejaš pomirja na njegovi severni in zahodni strani. Potem ko je bilo mestno pomirje sprva z vseh strani obdano z deželskim sodiščem Lož (pozneje Lož-Snežnik), je slednjega leta 1669 na tem delu poteka meje z novo deželskosodno razmejitevijo zamenjalo deželsko sodišče Hošperk.¹⁸⁹ Do manjših mejnih sporov je sicer prihajalo še pozneje. Tako so Ložani med vicedomsko vizitacijo leta 1744 potožili, da hoče gospostvo Hošperk njihovega deželskemu sodišču (!), tj. pomirju, odškrtati kos ozemlja pri Sv. Ani (*ein Stukh von ihren Landgericht*).¹⁹⁰

Z mestno upravo in sodstvom je bil tesno povezan tudi **mestni grb** kot vidni zunanji simbol Loža. O njem govori 4. člen posebnih določil mestne ustanovne listine z izrecnim naročilom, da ga smejo Ložani uporabljati na svojih pečatih, pri uradnih in neuradnih poslih ter »pri vseh drugih dobrih zadevah«. Na listini je poleg opisa slabo ohranjena barvna upodobitev grba, ki ponazarja krščanskega viteza sv. Jurija, kako zabada zmaja, zraven pa klečečo deklico pri molitvi.¹⁹¹ Na Slovenskem gre sploh za edini primer ohranjene mestne listine z narisanim podeljenim grbom. Božo Otorepec je v dveh temeljitih obravnavah grba opozoril na več sicer nebitvenih razlik med podobo grba in njegovim opisom. Iz obravnavane dobe poznamo še tri mlajše upodobitve: barvno izpod rok Jerneja Ramschissla v Valvasorjevem velikem rokopisnem delu o grbih (1687–88), črno-belo v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) in delo neznanega slikarja iz tridesetih let 19. stoletja, ki je grb skušal rekonstruirati po sliki v privilegiju, in sicer za zbirko stanovskih grbov.¹⁹²

Postavlja se vprašanje, zakaj je loški mestni grb krasila podoba sv. Jurija, zavetnika župnije

¹⁸⁰ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 52 (op. 63).

¹⁸¹ Gašper Lipce je od vseh loških oziroma starotrških župnikov služboval najdlje, 53 let – od leta 1551 do smrti leta 1614 (Kebe, *Loška dolina*, str. 44).

¹⁸² Prepis Lipčeve listine o tem, izdane 11. julija 1611, je v rokopisni zgodovini snežniškega gospostva leta 1924 naredila Margaretha von Schollmayer-Lichtenberg (SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg etc., str. 139). Prim. Okoliš, Loško mestno pomirje, str. 46.

¹⁸³ Vsebine listine poznamo iz prepisa, ki ga je mesto Lož leta 1785 priložilo prošnjji Jožefu II., naj mesta ne municipalizira (SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785, I. 12. 1785, priloga G, 17. 9. 1612). Prim. tudi drugi mlajši prepis, izdelan po izvirniku v: SI AS 1339, Ljudmil Hauptmann, šk. 3, št. 23, Laas et Schneeberg.

¹⁸⁴ SI AS 778, Gospostvo Snežnik, Schollmayer, SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg etc., str. 144–146.

¹⁸⁵ Pravda med mestom in pl. Paradeiserjem je tekla pred vicedomskim sodiščem v Ljubljani, pristojnim tako za deželno knežjo mesta kot za komorno (deželno knežjo) posest. Ko je bil postopek v teku, je v sodnih protokolih zelo skopo dokumentiran z zapisom z dne 18. avgusta 1610, ko je že delovala komisija, imenovana za poravnavo spora (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 375, sodni protokoli 1610–1611, s. p., 18. 8. 1610).

¹⁸⁶ SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg etc., str. 145.

¹⁸⁷ SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785, I. 12. 1785, priloga G, 17. 9. 1612.

¹⁸⁸ SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg etc., str. 146. Prim. Okoliš, Loško mestno pomirje, str. 47.

¹⁸⁹ Kartografski prikaz poteka meje pomirja in deželskih sodišč, vključno s spremembo, gl. v: *Historischer Atlas*, Bl. 35, Adelsberg. O času in vsebini spremembe: *Erläuterungen zum historischen Atlas*, str. 470; Ribnikar, Posestne in gospodarske razmere, str. 35–36; Okoliš, Izseki iz zgodovine (I. del), str. 571.

¹⁹⁰ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

¹⁹¹ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 57–58.

¹⁹² Otorepec, Grb in pečat, str. 67; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 98–100.

in župnijske cerkve v Starem trgu, ne pa sv. Petra, patrocinija cerkve v mestu, ki je tedaj potrjeno obstajala vsaj že pol stoletja (prvič je omenjena leta 1428).¹⁹³ Na sočasno podeljenem grbu mesta Krško je bil, denimo, zavetnik mestne cerkve sv. Janeza Evangelista, in ne župnijske v Leskovcu.¹⁹⁴ Pri Ložu sta za izbiro sv. Jurija namesto sv. Petra govorila dva razloga: prvič, stari patrocinij sv. Jurija v Starem trgu, kjer se je razvila tudi prvotna loška trška naselbina pred preselitvijo na novo lokacijo (1341), in drugič, omenjeni svetnik kot simbol boja proti Turkom,¹⁹⁵ kar je tem bolj razumljivo ob dejstvu, da so Turki trško naselbino leta 1476 uničili. Sicer pa so po Otorepcu krajevni patroni prišli v podeljene grbe Kočevja (1471), Krškega (1477) in Loža (1477) »v pomanjkanju krajevnih značilnosti«.¹⁹⁶

Pri Ložu zaradi slabe ohranjenosti virov ne vemo, ali si je mesto takoj po formalnem nastanku dalo izdelati mestni pečatnik z novim grbom,¹⁹⁷ kot sta zelo kmalu storila Kočevje in Krško; pečat prvega je prvič izpričan samo dva meseca po izdaji mestnega privilegija, pečat drugega pa tri leta po ustanovitvi mesta.¹⁹⁸ Danes znana pečata Loža sta bila izdelana pozneje, eden glede na značilnosti, med drugim glede na nemški napis, v začetku 16. stoletja in drugi v prvi polovici 17. stoletja, oba z enakim napisom: 1477. S.[IGEL] STAT LASS. Prvi, večji, je izpričan samo s tremi pečatenji v letih 1607, 1620 in 1622, nakar se je po Otorepcu do leta 1635 verjetno neznanokam izgubil. Manjši, veliko preprostejše izdelave, je namreč prvič odtisnjen na dopisu iz leta 1635 in je nato ostal v izključni rabi.¹⁹⁹ Pri tem ne gre prezreti indicov, da veliki pečat nemara vendarle ni bil tako zgodaj izgubljen, ampak samo vzet iz rabe ali rabljen le ob izjemnih, pomembnejših priložnostih, ki pa niso dokumentirane. Dvakrat je namreč izrecno izpričano pečatenje z (običajnim) malim mestnim pečatom, leta 1670 in 1740 (v slovenščini), kar implicitno kaže na obstoj še enega, večjega pečata.²⁰⁰ Otorepčevu ugotovitev, da

je uporaba malega pečata izpričana vsaj še v prvi polovici 18. stoletja in da so ga v 19. stoletju hranili le še kot zgodovinsko zanimivost,²⁰¹ pa je mogoče dopolniti s spoznanjem, da so ga uporabljali vse do ustanovitve moderne občine leta 1850.²⁰² Danes izgubljeni pečatnik je bil v letih 1854 in 1884 še shranjen v mestnem arhivu,²⁰³ nakar Komatar leta 1904 o njem ne poroča več.²⁰⁴ Spomin na mestni grb so Ložani obudili v novejšem času, zlasti s tem, ko sta grb in pečat z njegovim motivom po ustanovitvi samostojne občine Loška dolina znova prišla v uradno rabo (2000).²⁰⁵

GOSPODARSKE PRAVICE MESTA

Splošne gospodarske pravice Ložanov vsebuje že prvi del mestnega ustanovnega privilegija, ki jih glede kupčevanja, rokodelstva, mitnin in carin izenačuje z drugimi meščani »v naših mestih in trgih«, posebej z Novomeščani.²⁰⁶ V drugem delu, med posebnimi pravicami, privilegij govori še o letnem sejmu (1. člen), ribolovu (3. člen) in prisilnosti ceste (9. člen).

Pomembna pravica je bila zlasti **prisilnost ceste**, vendar o njenem izvajanju v praksi nimamo nobenega poročila. Ustanovni privilegij je v 9. členu posebnih določil zapovedoval, da mora vse trgovsko blago oziroma vsi tovarniki brez izjeme, ki pridejo v deželno sodišče Lož, iti skozi mesto in po nobeni drugi tuji cesti. Za tiste, ki tega ne bi upoštevali in bi vozili ali tovorili po drugih cestah, je bilo meščanom Loža dovoljeno in ukazano, da v Friderikovem imenu tako blago zasežejo, obračunajo in mu ga izročijo. Iz določila

sodnika leta 1670 najdemo formulacijo: »Vndter den khleinen der Statt Lass gewöhnlichen Insigell« (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–I, 13. 7. 1670), v slovenskem računu mestnega sodnika Pavla Tomšiča za leto 1739–40 pa: »ieh s Meistnim tem Malim pezhatam pod Pezhatimo« (prav tam, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25. 5. 1740).

193 Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 143.

194 Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 76.

195 Otorepec, Grb in pečat, str. 69–70.

196 Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 271.

197 Otorepec, Grb in pečat, str. 68; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 100.

198 Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 62–63 in 76.

199 Otorepec, Grb in pečat, str. 68–69; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 100–101. – Dopis mesta vicedomu s prvim znanim pečatenjem s starejšim, velikim pečatom z dne 23. avgusta 1607 naj bi se po Otorepcu nanašal na izvolitev novega mestnega sodnika (Otorepec, Grb in pečat, str. 68), vendar se v resnici na plačilo desetega pfeniga odseljenih protestantskih meščanov (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–I, 23. 8. 1607).

200 V dopisu mesta vicedomu o izvolitvi novega mestnega

201 Otorepec, Grb in pečat, str. 69. – Otorepec na drugem mestu brez navedbe virov omenja odtise, narejene konec 19. stoletja (prav tam, str. 69), v monografiji pa, prav tako brez referenc, da je ohranjenih nekaj odtisov v pečatni lak iz 19. stoletja (Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 101).

202 Najmlajši znani pečatenji sta na pobotnici mestnega rihtarja gospostvu Ribnica iz leta 1839 (SI AS 774, Gospostvo Ribnica, šk. 16, Iustitalia, Proces gospostva Ribnica z mestom Ložem zaradi tedenskega sejma v Sodražici 1811–1825, 12. 3. 1839) in na sprednji platnici nadaljevanja mestne zemljiške knjige pred letom 1850 (SI AS 339, Zemljiška knjiga za sodni okraj Lož, Mesto Lož, knj. 2).

203 Hitzinger, Aus dem Archiv, str. 45; Dimitz, Ueber Archive, str. CLX. Otorepec omenja samo Hitzingerjevo poročilo iz leta 1854 (Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 101).

204 Komatar, Arhiv-Inventare, str. 43–45.

205 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebi-na/2000-01-2477/odlok-o-simbolih-obcinskem-prazniku-in-priznanjih-v-obcini-loska-dolina>.

206 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 55–56.

ni razvidno, za katero cesto je šlo. Kranjc je sklepal, da je bila mišljena zlasti zelo pomembna pot prek Kočevja, Rášice in Planine proti morju.²⁰⁷ Toda dikcija je jasna: vse blago, ki prestopi mejo loškega deželskega sodišča (*in vnser gericht daselbs zu Laas*). Slednje se je na severu začinjalo pri Fari na Blokah, kar je pomenilo, da mora blago, ki čez Bloško planoto potuje preko loškega sodišča, obvezno najprej v Lož in šele od tam naprej proti zahodu. Enako je veljalo za blago, pripeljano z jugovzhoda prek Babnega polja ali z zahoda čez Javornike.²⁰⁸ Vprašanje zase pa je, kako naj bi loški meščani udeležali pravico oziroma dolžnost zaplembe »tihotapljenega« blaga, saj niso imeli nobenih pristojnosti zunaj meja svojega mestnega pomirja. Kršitelje bi lahko sankcionirali samo na tem omejenem območju, ko bi torej že bili na tleh pomirja. Sankcije nad kršitelji določbe o prisilnosti ceste so namreč lahko (neposredno) izvajali le organi deželnoknežjega gospostva Lož v mejah njegovega deželskega sodišča.

V praksi zelo težko uresničljiva prisilnost ceste se v ustanovnem privilegiju mesta ni znašla po naključju. Geografska lega Loža namreč ni bila ugodna, tako da se je bilo mogoče mestu zlahka izogniti. Kot bomo videli, je zato sredi 18. stoletja izgubil tudi tedenski sejem. Ložani so leta 1782 v prošnjo Jožefu II. za potrditev mestnih pravic med drugim vključili pravico do pobiranja mitnine v zameno za to, da na lastne stroške zgradijo »mestno cesto« (*Stadt-Strassen*). Za mnenje vprašano gospostvo Snežnik temu ni bilo naklonjeno že zato, ker niso navedli niti tega, kje naj bi cesta tekla, gospostvo Hošperk pa z utemeljitvijo, da bi mitnina tovarnike z žitom samo še bolj odvrčala od Loža, potem ko so zaradi visokih hribov že tako prenehali obiskovati tamkajšnji tedenski sejem.²⁰⁹

Najmanj toliko kot mestu bi prisilnost ceste koristila loški mitnici. Ta je bila v Ložu ali njegovi neposredni bližini že veliko pred ustanovitvijo mesta, po koncu celjske vladavine je pripadala deželnemu knezu,²¹⁰ z njo pa je upravljal kranjski vicedomski urad, ki jo je oddajal v zakup.²¹¹ Ni potrjeno, da bi tudi Lož kdaj imel pravico do pobiranja kakšne mitninske pristojbine, kot jo je, denimo, mestni ustanovni privilegij podelje-

val Višnji Gori (1477).²¹² Morda je bilo mesto sicer kdaj deležno kakšne posebne ugodnosti, morda kot kolektivni zakupnik tamkajšnje deželnoknežje mitnice, tako kot so bili posamezni meščani.²¹³ Med vicedomsko vizitacijo leta 1744 so Ložani namreč trdili, da so mestno mitnico izgubili in jo zdaj upravlja deželnoknežji mitninski uradnik (*ist die Statt Mauth hin wekh gekhomen welche aniezo der lands fürstl: Mauth beamte alda hat*).²¹⁴

Posebna, nikakor ne tako nepomembna pravica novonastalega mesta je bil **ribolov** (3. člen).²¹⁵ Ribolovno pravico na Cerkljskem jezeru je Lož dobil na tistem območju, ki je spadalo v loško deželsko sodišče, tj. v vzhodni polovici jezera.²¹⁶ Podeljena sta mu bila še dva ribiča, ki sta prebivala v Lipsenju in sta prej služila gosposčinskemu oskrbniku v Ložu, kar je jasno vidno tudi iz cesarjevega pisma oskrbniku Hansu Hasiberju, nastalega dober teden za mestnim ustanovnim privilegijem.²¹⁷ Člen o ribolovu poleg tega vključuje pravico do ulova rib v ribniku v mestnem pomirju in določilo, da mora mesto za to vsako leto na dan sv. Mihaela (29. septembra) plačati (loškemu gospostvu) pet funtov denaričev.²¹⁸

O uživanju teh dveh pravic dolgo ni nobenih poročil. Gosposčinske dohodke od ribolova Ložanov pogrešamo v najstarejšem ohranjenem urbarju gospostva Lož iz leta 1528, ki ne ponuja popolne slike in tako o mestu sploh ne govori,²¹⁹ kot tudi v naslednjem, reformiranem urbarju leta 1606, v katerem sta, kot smo videli, samo dve dajatvi mesta Lož – dvorni činž in sodnina.²²⁰ Malo zatem, leta 1610, se je mesto pred vicedomskim sodiščem v Ljubljani pravdalo z zastavnim imetnikom gospostva Volfom pl. Paradeiserjem zaradi »činža za ribnik« (*aines Teicht Zins halben*), a drugega o tem ne vemo.²²¹ Zato pa je iz že znane komisijejskega poročila o meji mestnega pomirja iz leta 1611 vidno, da je bil ribnik, za katerega mesto po urbarju plačuje letno pet goldinarjev,

212 Mauring, Utemeljitev, str. 31.

213 Leta 1689 je mitnico, denimo, dobil v zakup mestni pisar Janez Krstnik Tomšič in jo obdržal do smrti leta 1710 (SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 141, I/82, lit. L V–8, 9. 12. 1689, 14. 4. 1710).

214 SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

215 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 57.

216 Približno po sredini jezera je loško deželsko sodišče mejilo s hošperškim (*Historischer Atlas*, Bl. 35).

217 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 64.

218 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 49, 57 in 64.

219 SI AS I, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 409, urbar gospostva Lož 1528.

220 SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 16, urbar gospostva Lož 1606, pag. III.

221 SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 375, sodni protokoli 1610–1611, s. p., 23. 3. 1610.

207 Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 50 in 60.

208 Gl. meje deželskega sodišča: *Historischer Atlas*, Bl. 35, Adelsberg.

209 SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 6676/1785, 26. 3. 1782, 5. 5. 1782 in 13. 5. 1782.

210 O loški mitnici prim. Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 70, 170, 172–173, 237–240.

211 O funkcioniranju deželnoknežje mitnice gl. zlasti: SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 141, I/82, lit. L V.

tedaj prazen oziroma opuščen (*das oede Teuchtel*), ker je pred leti meščanom povzročal znatno škodo s poplavljanjem njihovih polj.²²²

Sklepamo lahko, da obveznost mesta za ribolov prav zaradi nedorečenosti ni bila vpisana v reformirani urbar iz leta 1606. Ob zgladitvi mejnega spora (1611) in potrditvi meja pomirja s strani nadvojvode Ferdinanda (1612) pa je rečeno, da je treba Ložane pustiti pri tej pravici proti plačilu v urbarju zapisane (!) dajatve petih goldinarjev.²²³ Šele v tretjem urbarju, nastalem leta 1669 ob združitvi loškega gospostva s posestjo Snežnik, in v naslednjem iz leta 1674 poleg dveh drugih mestnih obveznosti (dvornega činža in sodnine) srečamo letno dajatev za majhen ribnik v višini pet goldinarjev (*von ainem Teüchtl, oder Gräbl*),²²⁴ kar ustreza obveznosti petih funtov iz mestne ustanovne listine. V istih treh urbarjih iz let 1606, 1669 in 1674 se mali ribnik pojavi še enkrat (*ein khlaines Teichtl, oder Grüebhl*), in sicer v razdelku o ribolovu (*Fischwaiden*), ki ga v mlajših urbarjih pogrešamo. Njegova lokacija med njivami meščanov Loža (*zwischen der Burger zu Laaß Statt Äckhern*) ne dopušča dvoma, da je šlo za ribnik, ki so ga uživali (tudi) Ložani. O pravicah mesta ni govor, ampak le o tem, da so ga dolžni prazniti podložniki iz vasi Podcerkev.²²⁵

V nadaljnjih loško-snežniških urbarjih, začeni s priročnim za obdobje 1711–1717, so vse tri dajatve mesta združene v eno, ki nima imena in katere višina (46 gld, 46 kr, 2 den) je njihov seštev. Pozneje je v urbarjih navedeno, da vključuje činž in sodnino, ne da bi bil omenjen tudi ribolov, toda višina dajatve ostaja enaka.²²⁶ To zelo verjetno pomeni, da gosposčinskega ribnika ni bilo več. Ribnik vsekakor ni obstajal sredi 18. stoletja, ko ga v terezijanskem katastru ni ne v napovedi loško-snežniškega gospostva za vode (ta govori le o majhnem ribniku pri snežniškem gradu)²²⁷ ne v enaki napovedi mesta Lož, ki izrecno pravi, da

Lož nima nobenih ribnikov in nobenih voda, v katerih bi bilo mogoče loviti ribe.²²⁸

Za razliko od ribnika v pomirju, za katerega so Ložani gospostvu plačevali posebno dajatev, v urbarjih ni sledu o pravici mesta do ribolova v Cerkniškem jezeru v mejah loškega deželskega sodišča. To je razumljivo, ker Lož iz naslova te pravice ni imel do gospostva nobene obveznosti. Prvi znani vir, ki govori o ribolovu Ložanov na Cerkniškem jezeru, je šele dopis mesta kranjskemu vicedomu iz leta 1738 v zvezi z davki in kontribucijo, v katerem so Ložani med drugim potožili, da so bili od nekdanj upravičeni »držati« na jezeru dva ribiča (*von vnerdenklichen Jahren hero 2 Fischer zu halten*), zdaj pa jim ribolov preprečuje (*gehindert vnd turbiert*) prelat, tj. prior kartuzije Bistra.²²⁹ Težave z Bistrom so se v naslednjih letih še povečale, o čemer priča spor, kratko opisan v vicedomski vizitaciji mesta Lož leta 1744. Mestni sodnik, notranji svet in občina meščanov so tedaj med drugim izprijali, da imajo po svojih svoboščinah »dva ribiča« na Cerkniškem jezeru, »ko voda odteče«, a jih je samostan Bistra od te pravice »odstavil« (*endsezet worden*). Potem ko so pred štirimi leti v odtekačem jezeru tri dni ribarili z dvema mrežama (*mit denen zweijen Fisch Perrn*), jih je prior četrti dan nagnal. Takratni mestni sodnik Valentin Zabukovec se je v Bistri zaradi tega pritožil medtem že umrlemu priorju, ki mu je odgovoril, da bo Ložanom dovolil ribolov, če prinesejo privilegij, po katerem smejo loviti z dvema mrežama (*mit zweijen Perrn fischen zu können*), česar niso storili.²³⁰

222 SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg etc., str. 146, prepis listine iz snežniškega arhiva, 15. 11. 1611.

223 SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg etc., str. 146; SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785, I. 12. 1785, priloga G, 17. 9. 1612.

224 SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 16, urbar gospostva Lož 1606, pag. III; knj. 17, urbar gospostva Lož 1669, s. p., Statt Laaß; knj. 18, urbar gospostva Lož 1674, pag. 192.

225 SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 16, urbar gospostva Lož 1606, pag. 154; knj. 17, urbar gospostva Lož 1669, s. p., Fischwaiden; knj. 18, urbar gospostva Lož, s. p., Fischwaiden. – Citata v oklepajih sta povzeta po urbarju iz leta 1669, ker je urbar iz leta 1606 ohranjen v mlajšem prepisu in s posodobljenim zapisom. Prim. mlajše urbarje gospostva Lož–Snežnik: prav tam, knj. 19–29 in 32.

226 Gl. op. 65.

227 SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 34, RDA, N 119, No. 32, s. d. (okoli 1750).

228 Prav tam, šk. 45, N 192, No. 3, 26. 8. 1752. – Iz drugega vira bi lahko sicer zgolj posredno sklepali, da so Ložani tedaj, sredi 18. stoletja, še imeli neko ribolovno pravico. Leta 1753 je namreč čevljarsko-usnjarska bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana poslala ribe v Ljubljano odvetniku, ki ji je pisal prošnjo (*Sa Ribe, katire jo Dohtarju ble poslame*) (Lavrič, Čevljarska in usnjarska zadruga, str. 118 in 121), a je šlo očitno za kupljene ribe. – V franciscejskem katastru leta 1823 prav tako ni nobenega ribnika ne v katastrski občini Lož ne v občini Stari trg (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, A 84, k. o. Lož, zapisnik zemljiških parcel, 27. 4. 1824; prav tam, A 4, k. o. Stari trg pri Ložu, zapisnik zemljiških parcel, 6. 4. 1824). Malo mlajši cenilni operati (po 1830) v opisu voda, med katere so bili izrecno šteti tudi ribniki, pri obeh občinah govorijo le o majhnem poplavnem potoku brez imena (prav tam, Cenilni operati, A 84, k. o. Lož, cenilni elaborat, uvod, & 3, s. d.; prav tam, A 4, k. o. Stari trg pri Ložu, cenilni elaborat, uvod, & 3, s. d.).

229 SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–4, s. d., ad 16. 5. 1738.

230 Prav tam, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744. – Dogodek, od katerega naj bi tedaj minilo štiri leta, gre z veliko gotovostjo postaviti v leto 1740, v katerem je novoizvoljeni mestni sodnik Valentin Zabukovec po volitvah 25. maja zamenjal Pavla Tomšiča, ki je to funkcijo opravljal samo eno leto. Zabukovec je bil nato sodnik štiri mandate do 25. maja 1744, ko ga je spet zamenjal Tomšič in bil na po-

Kako je Ložu ribolovno pravico sploh lahko odrekala kartuzija Bistra? V 17. stoletju je namreč prišlo do dveh bistvenih sprememb v pripadnosti in posedovanju dela Cerkniškega jezera. Deželsko sodišče gospostva Lož je leta 1669 z novo razmejitvijo med dvema deželskima sodiščema v rokah knezov Eggenbergov – loškega in hošperškega – izgubilo tisti del ozemlja, ki je vključeval vzhodno polovico jezera. To območje je, vključno z vsemi pristojnostmi, tudi z ribolovnimi, pripadlo deželskemu sodišču Hošperk (Planina). Trinajst let zatem, leta 1682, pa so Eggenbergi svoje pravice na Cerkniškem jezeru prodali kartuziji Bistra. Pogodba je vključevala pravico do večnega odkupa in določala, da morajo biti o njeni vsebini obveščeni tudi drugi uporabniki ribolovnih pravic – cisterca Stična ter gospostvi Turjak in Logatec, ni pa govora o mestu Lož.²³¹ V začetku 18. stoletja je nato zaradi ribolova prihajalo do sporov med Bistrom in Eggenbergi ter med samostanom in loško-snežniškim graščakom, grofom Lichtenbergom, ko je na jezeru nastavljal mreže.²³² Ali so bili Ložani prikrajšani za ribolov leta 1682, morda že prej ali šele okoli leta 1740, ko so jih samostanski ljudje spodili, ne vemo. Pomenljivo je, da ob vicedomski vizitaciji leta 1744 niso trdili, da bi to pravico redno uživali do pred štirih let, ko jim je Bistra ribolov preprečila, leta 1738 pa so pisali le o motenju pravice, ki jim pripada od nekdaj. Tedaj bi lahko šlo samo za neuspeh poskus oživitve že dolgo prej ugasle prakse. Poleg tega ni znano, kdaj in kako so Ložani izgubili oba v Lip-senju naseljena ribiča, ki ju leta 1477 srečamo v mestni ustanovni listini in v pismu gosposčinske-mu oskrbniku. Po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja mesto tam ni imelo nobenega podložnika,²³³ starejši mestni urbarji pa niso ohranjeni.

Pri uveljavljanju pravice do ribolova z mrežami Ložanom ni moglo pomagati določilo v mestnem ustanovnem privilegiju. Bistrški prior je namreč hotel videti črno na belem, da res smejo loviti z dvema mrežama. Ko je mesto Lož leta 1782 Jožefa II. prosilo za potrditev svojih mestnih pravic, je zato v prošnjo uvrstilo tudi ribolov z dvema mrežama na Cerkniškem jezeru, češ da so se svoboščine o tem izgubile v požaru (*laut ihrer durch das*

Feuer verlohrenen Freyheiten besessnes Recht jedesmal nach dem Stift Freidenthal zwey Netze in dem Zirknitzer See fischen zu dürfen eingesetzt).²³⁴ Obe sosednji gospostvi, vprašani za mnenje o prošnjah Ložanov, sta temu odločno nasprotovali. Upravitelj gospostva Hošperk je odgovoril, da mesto Lož nikoli ni bilo upravičeno loviti na Cerkniškem jezeru in še manj nastavljal mreže.²³⁵ Še določnejši je bil snežniški graščak Ignac grof Lichtenberg. Po njegovem naj bi bilo splošno znano, da odkar ljudje pomnijo, ni lovil z mrežami na jezeru nihče drug kakor samostana Bistra in Stična, grofija Turjak in gospostvo Snežnik. Mesto od takšne pravice tudi ne bi imelo nobene koristi, kakor ima prav majhno on sam.²³⁶ Postojnski okrožni glavar je mnenji obeh gospostev v dopisu kranjskemu deželnemu glavarstvu pospremil z lastnim mnenjem, da je ribolovna pravica Ložanov izmišljotina. Tudi če bi jim domnevni privilegij res zgorel, bi bila zapisana v urbarju, mesto pa od nje ne bi odstopilo, ampak bi se kot nesporna obdržala. Mestu Lož je tako prepuščeno, da domnevno pravico išče na sodišču (*bei dem foro contentioso auszutragen freijgelassen*).²³⁷ Deželno glavarstvo je nato v poročilu češko-avstrijski dvorni pisarni zapisalo, da takšne pravice ni v svoboščinskih pismih, da je ni mogoče dokazati z nobeno listino in da je od pamtveka nihče ne pomni. Pri tem je še pikro pripomnilo, da so Ložani bolj kmetje kot meščanski ljudje (*mehr Bauern als Civilvolk*) in da je več kot verjetno, da poskušajo pravico, ki je nikoli niso imeli, pridobiti s prevaro (*zu erschleuchen suchen*) na škodo dejanskih upravičencev.²³⁸ In pri tem je ostalo.

Neprimerno pomembnejše gospodarske pravice od ribolovnih so bile sejemске, s katerimi se tudi začnejo posebna določila loškega mestnega ustanovnega privilegija (1. člen). Določilo govori samo o **letnem sejmu**, medtem ko v privilegiju ni nikjer govor o veliko pomembnejšem tedenskem sejmu, ki se mu bomo posvetili na koncu. V primerjavi s tremi drugimi trgi, povzdignjenimi v mesta v sedemdesetih letih 15. stoletja, je Lož dobil skromnejšo sejmsko pravico, in sicer le do enega letnega sejma. Friderik III. je Krškemu dovolil dva, Višnji Gori tri in Kočevju štiri sejme.²³⁹ Loški ustanovni privilegij govori o žegnanju (*kirchtag*), ki je prej (*vormals*) potekalo na praznik sv. Mihaela na Blokah, tj. 29. septembra, ker pa so

Ložaju tudi v času vicedomske vizitacije (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, sodniški letni računi 1739/40, 1740/41, 1741/42, 1742/43, 1743/44; prav tam, lit. L XX–1, poročila o izvolitvah sodnikov, s. d. 1742). »Zadnji umrli prelat« je bil dolgoletni prior Jakob Kloppe, ki je to mesto zasedal od leta 1720 do smrti 16. oktobra 1743 (Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 474).

²³¹ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 311.

²³² Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 343–344.

²³³ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, RDA, N 192, No. 8, štiftni register, s. d.

²³⁴ SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 6676/1785, 26. 3. 1782.

²³⁵ Prav tam, 13. 5. 1782.

²³⁶ Prav tam, 5. 5. 1782.

²³⁷ Prav tam, 29. 5. 1782.

²³⁸ Prav tam, 16. 8. 1782.

²³⁹ O privilegijih gl. op. 46.

Turki tamkajšnje cerkev požgali, naj bo Mihaelov sejem poslej v Ložu, in sicer z enakimi pravicami in svoboščinami, kot jih je imel na Blokah.²⁴⁰ Letni sejem, povezan z žegnanjem pri župnijski cerkvi sv. Mihaela pri Fari, je bil torej s tradicionalne lokacije prestavljen v izjemnih okoliščinah. Kranjc je v tem videl praktično rešitev zaradi oteženosti sejma na Blokah, prek katerih so pogosto vdirali Turki, o udejanjanju te loške mestne pravice pa je zapisal: »Zanimivo pri tem je, da se sejem v Ložu ni posebno uveljavil, medtem, ko je bloški sejem znan še danes.«²⁴¹ Glede na tradicionalnost z žegnanjem povezanega sejma na Blokah je razumljivo, da so ga pri tamkajšnji župnijski cerkvi sv. Mihaela pri Fari začeli znova prakticirati, kakor hitro so se varnostne razmere izboljšale. Reformirani urbar gospostva Lož iz leta 1606 ga že navaja na stari lokaciji, kjer je gospostvo Lož »od starine« pobiralo stojnino ali sejemsko mitnino (*von alters des Standes, oder Kirchtag, Mauth Geld*), in to do ceste, ki vodi v Novo vas, medtem ko si jo je onstran omenjene ceste delilo z deželskim sodiščem Turjak. Isti člen, ki ga najdemo tudi v poznejših loških urbarjih, še dodaja, da so se prihodki od stojnine precej zmanjšali po prepovedi podeželskih sejmov (*nachdem die Gaj Kirchtag aus etlichen Ursachen abgestellt worden*).²⁴²

Podoben primer srečamo pri Višnji Gori, kate-re ustanovni mestni privilegij iz leta 1478 nalaga, da se trije letni sejm iz župnije Šentvid pri Stični prenesejo v novoustanovljeno mesto. Toda mesto Višnja Gora se je še leta 1573, skoraj sto let po pridobitvi mestnih pravic, pritoževalo, da se to dot-lej ni zgodilo.²⁴³

Ni rečeno, da je Mihaelov sejem v Ložu do začetka 17. stoletja že docela ugasnil, je pa imel na Blokah zelo močnega konkurenta, ki mu ni mogel parirati. Med vicedomsko vizitacijo leta 1744 so Ložani povedali, da jim je sejem prinašal precejšnje dohodke (*ein Zimliches eingetragen*), potem pa je začel potekati na Blokah in ne več v mestu (*alda in der Statt aber nicht gehalten*). Gospostvi Turjak in Snežnik naj bi zdaj dobivali od njega več kot sto goldinarjev.²⁴⁴ Kaj natanko se je dogajalo s tem letnim sejmom, je zavito v debelo plast teme, vključno z odgovorom na vprašanje, kdaj naj bi v Ložu prenehal.

²⁴⁰ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 56.

²⁴¹ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 49; gl. tudi str. 52 (op. 63).

²⁴² SI AS 778, Gospostvo Snežnik, knj. 16, urbar gospostva Lož 1606, pag. 142–143; knj. 17, urbar gospostva Lož 1669; s. p., Standt Geldt; knj. 18, urbar gospostva Lož 1674, s. p., Standt Geldt.

²⁴³ Golec, Šentvid pri Stični, str. 45.

²⁴⁴ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

Valvasor pri opisu mesta leta 1689 pravi, da imajo tu vsako leto sejem oziroma proščenje (*ein Kirchtag (oder Kirchweihe)*).²⁴⁵ Morda je sejem potekal na nedeljo po prazniku zavetnika mestne cerkve sv. Petra 29. junija, tj. na dan, ko je izpričan pozneje, sredi 18. stoletja, ali pa je bil mišljen sejem na sv. Simona in Juda 28. oktobra. Tega, upoštevaje neugodno stanje virov, prvič srečamo v letnem računu mestnega sodnika za leto 1713–14. Na simonovo 28. oktobra 1713 je sejem, označen kot *Kirchtag*, prinesel tri mernike in pol žita ter pol mernika soli.²⁴⁶ V devetih ohranjenih sodniških letnih računih iz obdobja 1733–43 je dan sv. Simona v zvezi s (sejemskimi) prihodki izrecno omenjen v računih za leta 1734–35, 1735–36, 1736–37 in 1739–40, ko v edinem slovensko pisanem računu beremo: »ô Svetim Shimonu shtondgelt deu et nu duaijseti Soudu«. V tem računu, od vseh najnatanejšem, se prvič pojavi sejem na nedeljo po sv. Petru, in sicer v formulaciji: »po Svetim Petri to Nedello od Cramariu dua grosha«.²⁴⁷ Da ima Lož dva letna sejma (*Jahres Marckht*), edinkrat izvemo iz vicedomske vizitacije leta 1744: prvega, prav majhnega (*ganz klein*), na sv. Simona ter drugega na nedeljo po sv. Petru. Zaslišani meščani so tedaj povedali, da bi se mestu lahko pomagalo, če bi bloški (Mihaelov) sejem (*der Oblakher Markht*) prenesli v Lož, (tedenski) sejem v Sodražici odpravili (*abgethan*) in ga prav tako predstavili sem ter če bi Ložu podelili še letni sejem na praznik sv. Roka (16. avgusta).²⁴⁸

Vse torej kaže, da je bil jesenski sejem na simonovo glavno nadomestilo za izgubljeni Mihaelov sejem,²⁴⁹ ne da bi mesto poskrbelo za pravno formalizacijo stanja. Sejem na petrovo pa je nemara potekal le nekaj časa. Kot smo videli, ga srečamo samo v letih 1739 in 1744. Že v napovedi mestnih prihodkov v terezijanskem katastru leta 1752 najdemo izrecno trditev, da ima mesto en sam letni sejem na sv. Simona in Juda (*Jahr Märckt würdet*

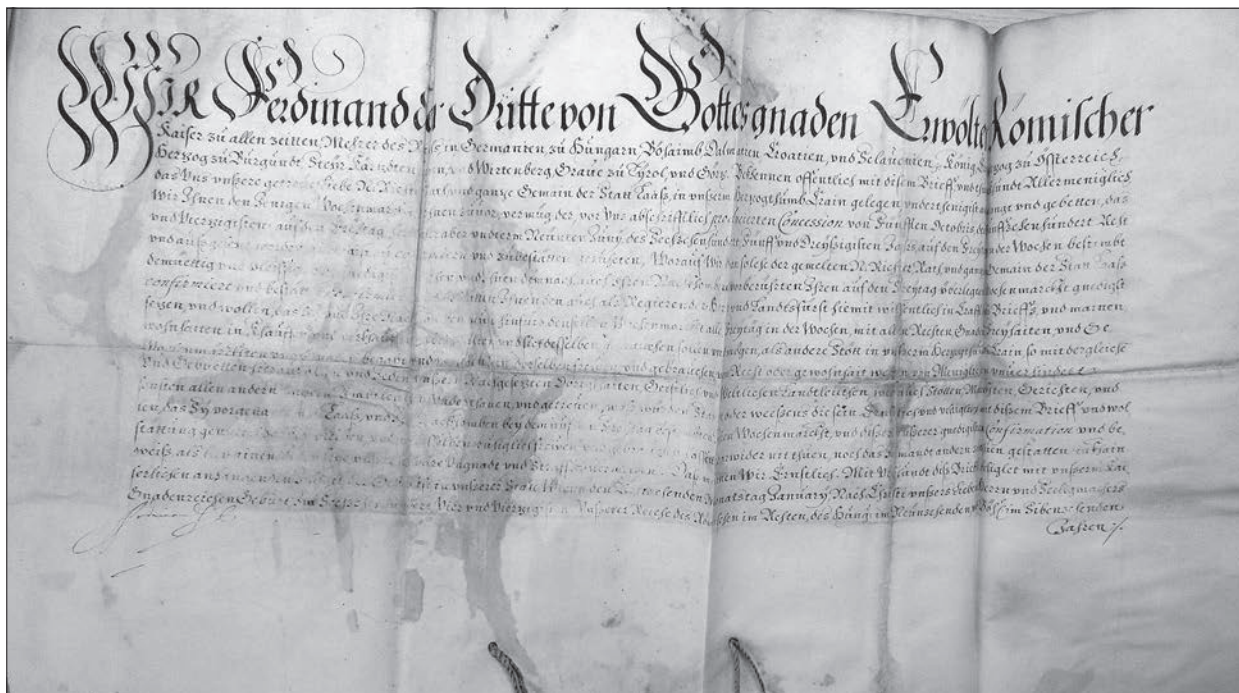
²⁴⁵ Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain* XI, str. 324.

²⁴⁶ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, sodniški letni račun 1713–14. Na enem mestu srečamo *Kirchtags Geldt*, na drugem pa izobešenje sejemskega znaka kot *Khirchtags Befreiung*.

²⁴⁷ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, sodniški letni računi za leta 1733–1744. Vsi računi zajemajo obdobje sodniškega enoletnega mandata od 25. maja do istega dne naslednjega leta. Manjka samo račun za leto 1738–39.

²⁴⁸ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

²⁴⁹ O sejmju na dan sv. Simona (*Na sv'etiga Šimóna dan je bu semín te pravi*) govori pesem zbadljivka s Cerkniškega »Stoji, stoji to mesto Lož« (Kumer, *Pesem slovenske dežele*, str. 411), ki je glede na omenjanje mestnega obzidja (*festenge*) in sodnika (*rihtar*) morala nastati najpozneje v prvih desetletjih 19. stoletja.

Pergamentni izvirnik privilegija mesta Lož za tedenski sejem, Dunaj, 18. januar 1644 (SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1, št. 10).

nur Einer jährl: an Simonis et juda Tag gehalten). Prinašal naj bi skromno stojnino (*die Standt gelder*) v višini enega goldinarja in 51 krajcarjev, kar še zdaleč ni primerljivo s sto goldinarji, kolikor je od tedenskega sejma, uradno prenesenega v Sodražico, od istega leta dalje mestu plačevalo ribniško gospodstvo.²⁵⁰

Stremljenja Ložanov po privilegiju za vsaj še en letni sejem so postajala tem močnejša, ko je mesto leta 1752 dokončno izgubilo tedenski sejem. Potem ko so med vicedomsko vizitacijo leta 1744 izrazili željo po odobritvi sejma na rokovo, so v prošnjo Jožefu II. za potrditev mestnih pravic leta 1782 vključili tudi pravico do dveh letnih sejmov: na sv. Roka (16. avgusta) in sv. Florjana (4. maja). Utemeljili so jo s tem, da bi si mesto tako lažje opomoglo po nedavnem požaru (*ob des kürzlich durch das Feuer erlitternen Schadens*).²⁵¹ Tej pridobitvi so bili za razliko od drugih zaprosenih načeloma naklonjeni vsi za mnenje vprašani, tj. sosednji gospodvi Snežnik in Hošperk, postojnski okrožni glavar in kranjsko deželno glavarstvo,²⁵² a do Jožefove izdaje novega privilegija očitno nikoli ni prišlo. Kdaj je Lož dobil pravico do dodatnih dveh sejmov, ni povsem jasno. V regestu prošnje cesarju iz leta 1831 je govor o obnovitvenem privilegiju za tri sejme (*Bestätigungs=Erneuerung ihrer*

dreij Jahrmärkte). Podrobnosti postopka za pridobitev in njegova natančna vsebina niso znane,²⁵³ ampak le, da je privilegij Franca I. z dne 24. decembra 1832, ki so ga v začetku 20. stoletja še hranili v loški občinski pisarni, vključeval tri letne sejme: 4. maja, 16. avgusta in 28. oktobra.²⁵⁴ Nobe-nega, začuda niti sejma na sv. Simona 28. oktobra, še ni bilo na uradnih seznamih letnih sejmov Kranjske v letih 1819–1821.²⁵⁵ Simonov sejem, ki je potekal vsaj že v začetku 18. stoletja, če ne veliko prej, je tako končno dobil pravno podlago, dotlej pa je ostajal le neformalna zamenjava za zdavnaj izgubljeni Mihaelov sejem, podeljen Ložu z mestno ustanovno listino leta 1477.

Ena temeljnih pravic mesta Lož, ki pa je mestni ustanovni privilegij niti ne omenja, je bila pravica do **tedenskega sejma**, pomembnejšega od letnih sejmov. Lož je edino slovensko mesto, ki se je tej pravici slednjič odpovedalo v zameno za denarno nadomestilo, in obenem edino meščansko naselje, za katero je natanko znano, kdaj jo je

²⁵³ Spisi o tem v arhivu ljubljanskega gubernija niso ohranjeni. Postopku je v letih 1831 in 1832 mogoče slediti le po delovodnikih (prav tam, IV. reg., št. 78, delovodnik 1831, št. 15818 in 20193; št. 82, delovodnik 1832, št. 20096; št. 84, delovodnik 1833, št. 1444).

²⁵⁴ Komatar, *Archiv-Inventare*, str. 45.

²⁵⁵ *Schematismus des Laibacher Gouvernements-Gebiets für das Jahr 1819*, str. 430–431; 1820, str. 438–439; 1821, str. 420–421. Šematizmi nato seznamov letnih sejmov ne vsebujejo do leta 1834, ko v Ložu srečamo tri na zgoraj navedene dneve (*Schematismus für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien für das Jahr 1834*, str. 220).

(prvič) pridobilo. Ko je oglejski patriarh leta 1341 odredil, naj se trška naselbina iz današnjega Starrega trga preseli na novo lokacijo pod loškim gradom, ji je hkrati podelil pravico do nedeljskega sejma.²⁵⁶ O njenem izvajanju ni znanega ničesar. Mestna ustanovna listina je ne navaja, tako kot o tedenskem sejmu ne govori ustanovni privilegij nobenega od treh v istem času v mesta povzdignjenih dolenskih trgov.²⁵⁷ Po Kranjcu je pravica izhajala iz določila, s katerim se Lož izenačuje z drugimi kranjskimi mesti,²⁵⁸ ker pa jo je Lož dobil že s patriarhovim aktom o prestavitvi naselja, tedenskega sejma »ne moremo šteti k običajnemu pravu«.²⁵⁹

Neznanokdaj pred letom 1547 je loški tedenski sejem ugasnil. Ko je mesto omenjenega leta kralja Ferdinanda I. prosilo za podelitev pravice do sejma ob torkih, je v prošnji izrecno zapisalo, da nima nobenega tedenskega sejma (*gar khein Wochenmargkht Alda*). Za svojo revščino je krivilo slabo cesto ter Turke in martoloze, ki so zadnjih nekaj let tu večkrat pustošili. Zaradi martolozov poleti nihče ni prihajal po kupčiji skozi gozdove v Lož in iz njega, premožnejši Ložani pa so se odselili v varnejše kraje.²⁶⁰ Prošnja je dobila polno podporo deželnega vicedoma in drugih za mnenje vprašanih dejavnikov,²⁶¹ na podlagi česar je Ferdinand 5. oktobra 1548 na Dunaju Ložu izdal sejemski privilegij z enakimi pravicami, kot so jih imela druga kranjska mesta.²⁶²

Tudi o udejanjanju te sejemске pravice ni znana ničesar. Vse kaže, da torkov sejem ni mogel obstati, saj je soseska v Cerknici leta 1597 v prošnji za sobotni tedenski sejem zatrjevala, da ni v bližini nobenega drugega tedenskega sejma razen ponedeljkovega v štiri nemške milje oddaljenih Senožečah.²⁶³ Prav zaradi uveljavitve tedenskega sejma – o izdaji deželnoknežjega privilegija sicer ni poročil – se je Cerknica začela naslavljaliti kot trg in Cerkničani kot tržani.²⁶⁴

Kot mimogrede razkriva poročilo mestnega sodnika iz leta 1635, so se Ložani po kugi leta 1631 odločili ponovno prositi za tedenski sejem, kakršnega so imeli prej, tedaj pa ne več.²⁶⁵ Cesar Ferdinand II. je mestu 9. junija 1635 izdal sejemski privilegij za petkov tedenski sejem, kar z drugimi besedami pomeni, da je sejem, ki je »pred mnogimi leti« že obstajal, prestavljen s torka na petek.²⁶⁶ Toda za uveljavitev svoje sejemске pravice v praksi so se morali Ložani vedno znova truditi tudi s prošnjami deželnemu knezu, še posebej zaradi konkurence cerkniškega sejma. Tako je graška dvorna komora 18. novembra 1643 izdala odredbo (generale), s katero je zaščitila pravice Loža pred »samovoljo« oskrbnika gospodstva Hošperk, ki je hotel sejem prestaviti v Cerknico. Neposredno zatem je cesar 18. januarja 1644 na Dunaju na prošnjo Ložanov njihove sejemске pravice potrdil še s pergamentno listino.²⁶⁷ Ko pa so Cerkničani leta 1660 dosegli potrditev svoje leta 1633 podeljene in naslednje leto preklicane pravice za sejem na isti dan v tednu,²⁶⁸ so Ložani v prošnjo cesarju Leopoldu I. za potrditev mestnih pravic vključili vse tri sejemске privilegije iz let 1538, 1635 in 1644, ki jih zato potrditveni privilegij z dne 13. januarja 1661 izrecno navaja.²⁶⁹ V nasprotovanju cerkniškemu sejmu in njegovemu privilegiju pa tokrat niso bili uspešni,²⁷⁰ saj je ta obstajal vsaj še sredi 18. stoletja.²⁷¹

Kaže, da pritoževanje Ložanov nad konkurenco in utrpelo škodo ni bilo povsem realno. Valvasor je namreč v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) pohvalno govoril tako o cerkniškem kot o loškem tedenskem sejmu. Na obeh naj bi potekala obsežna

²⁵⁶ Okoliš, Izseki iz zgodovine, str. 369; Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 45; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 97.

²⁵⁷ Gl. op. 46.

²⁵⁸ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 56.

²⁵⁹ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 48.

²⁶⁰ AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 40, L-2, Laas in Krain, fol. 7r–8v, s. d., pred 18. 10. 1547.

²⁶¹ Prav tam, 18. 10. 1547 (fol. 5r–6r), 24. 11. 1547 (fol. 9r–10r), 28. 12. 1547 (fol. 11r–11v), 6. 2. 1548 (fol. 14r–15r).

²⁶² Vsebina na Dunaju izdane listine je inserirana v potrditveno listino pravic mesta Loža, ki jo je 3. junija 1593 v Gradcu izstavil nadvojvoda Ernest (prepis v: SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785, t. 12. 1785, priloga E).

²⁶³ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 293, I/150, lit. Z XI, prezentirano 11. 4. 1597.

²⁶⁴ Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 214, 217–218.

²⁶⁵ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit. L I–8, 28. 11. 1635.

²⁶⁶ Vsebino privilegija poznamo le iz povzetkov, najprej iz odredbe Ferdinanda III. za zaščito sejma (izvirnik v: SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1, 18. 11. 1643) in nato iz Ferdinandove potrditve sejemskih svoboščin, ki izrecno govori o prestavitvi s torka na petek (izvirnik v: prav tam, 18. 1. 1644). Oba izvirnika so Ložani leta 1751 na zahtevo reprezentance in komore oddali v Ljubljano, kjer sta se ohranila v arhivu njenega naslednika, deželnega glavarstva, med spisi o prestavitvi loškega tedenskega sejma v Sodražico (prav tam, št. 10, spremni dopis s. d., prezentirano 6. 9. 1751).

²⁶⁷ Gl. prejšnjo opombo.

²⁶⁸ Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 222.

²⁶⁹ Prepisi: SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–2; prav tam, šk. 293, I/150, lit. Z XI; SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 6676/1785, 26. 3. 1782, priloga B.

²⁷⁰ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 293, I/150, lit. Z XI, s. d. (1672, Sub A, ad 16. 8. 1672), 23. 3. 1678.

²⁷¹ O tedenskem sejmu ob petkih je leta 1752 še poročal postojnski okrožni glavar (Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 223).

menjava žita za morsko sol.²⁷² Pri Ložu je postregel celo z opisom skladiščne pravice, ki je ne srečamo ne v privilegijih ne v drugih virih. Kdor je na sejem pripeljal žito in ga ni mogel prodati, ga je po Valvasorjevih besedah moral shraniti v mestu do naslednjega tedna oziroma tako dolgo, dokler zanj ni dobil kupca.²⁷³ O tej posebnosti je Kranjc menil, da »jo je Lož dobil iz novomeškega mestnega prava«, vprašanje pa je, kdaj se je uveljavila.²⁷⁴

V tem času se je Cerknici pridružil še en močan konkurent loškega petkovega sejma, in sicer vas Sodražica pod zaščito gospodstva Ribnica. Nad tamkajšnjim na novo uveljavljenim neprivilegiranim sejmom so se Ložani pritoževali vsaj od leta 1689 in izposlovali več prepovedi, a so vse sankcije ostale brez uspeha.²⁷⁵ Med vicedomsko vizitacijo mesta leta 1744 so zatrjevali, da jim je petkov tedenski sejem nekoč prinašal po 150 goldinarjev na leto, zdaj pa že štirideset let nimajo nobenega sejma, ker kljub večkratni prepovedi poteka v Sodražici.²⁷⁶ Trditve so bile sicer pretirane, saj so v napovedni tabeli za terezijanski kataster malo zatem, leta 1749, zapisali, da sejem še obstaja, da pa prihodkov od žita in soli ne morejo specificirati po mesecih, ker prodajalci kak mesec prihajajo v mesto, nato pa jih ni tudi po tri mesece.²⁷⁷

Zadevo s sodraškim sejmom je nato rešila novoustanovljena reprezentanca in komora v Ljubljani s sklepom, da se pravice tedenskega sejma v Ložu prenesejo na Sodražico. Za takšno odločitev sta pretehtala dva argumenta: neugodna prometna lega Loža in dejstvo, da je zaradi odprave sodraškega tedenskega sejma in posledično zmanjšane prodaje soli trpel državni erar. Sklep o izdaji privilegija Sodražici je Marija Terezija podpisala 30. oktobra 1751, sam privilegij pa je bil izdan 2. februarja 1752. Privilegij, ki za sodraški sejem ne navaja točno določenega dne v tednu, določa, da je ribniški graščak Gvido grof Cobenzl mestu Lož kot nadomestilo za izgubo dolžan izplačevati letno vsoto sto goldinarjev, vse dokler bo vas imela in uživala takšne sejemске pravice.²⁷⁸

Čeprav se Lož ni trajno odpovedal svojemu sejemskemu privilegiju, ampak ga je samo oddal v zakup, je za vselej izgubil tedenski sejem, poglavitno znamenje vsakega pravega mesta. Pozneje sicer srečamo prizadevanja Ložanov, da bi se tedenski sejem znova vrnil v njihovo mesto, a se to ni zgodilo. Ko so leta 1782 cesarja Jožefa II. prosili za potrditev svojih privilegijev, so v prošnjo vključili tudi to željo, ki pa je bila zavržena z utemeljitvijo, da bi sejem mestu bolj škodil kakor koristil.²⁷⁹ Deželno glavarstvo v Ljubljani je leta 1785 zapisalo, da bi Lož v takem primeru dobival komaj četrtno takratne zakupnine.²⁸⁰ V prvi četrtini 19. stoletja je ribniško gospodstvo v zvezi s plačevanjem stotih goldinarjev vodilo daljšo pravdo z loškim mestom in leta 1825 po sodni poti doseglo potrditev obstoječega stanja, Lož pa je nato prejemal letno zakupnino za sodraški sejem v nespremenjeni višini vse do zemljiške odveze.²⁸¹

SKLEP

Nekoliko paradokсно se zdi, da pri mestnih pravicah Loža skoraj bolje poznamo normo kot prakso. V izvirniku ali prepisih je ohranjena vrsta vladarskih privilegijev, med njimi edina izvirna mestna ustanovna listina za katero od slovenskih srednjeveških mest sploh. Toda zaradi uničenja mestnega arhiva vemo na drugi strani le malo o tem, kako so Ložani svoje zapisane pravice udeleževali. Posebej gre opozoriti, da sta s privilegijema dokumentirana tako formalni začetek tedenskih sejmov, in sicer še v trški fazi Loža, kakor prenehanje te pravice štiristo let pozneje, potem ko je v vmesnem času vsaj dvakrat ugasnila in jo je bilo treba obnoviti z novimi privilegiji. Mali Lož, edino mesto v slovenskem delu Notranjske (brez kranjske Istre), je pri ohranjanju in vzdrževanju svojih pravic v odnosu do okolice nekajkrat potegnil krajši konec, pri čemer njegovi glavni konkurenti niso bili klasična mesta in trgi, ampak dve vasi: Cerknica, ki ji je uspelo uveljaviti trški naslov, in Sodražica.

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta J6-60104 (Kolektivne identitete in stanovska družba med Srednjo in Jugovzhodno Evropo od iznajdbe tiska do pojava narodnih gibanj) in raziskovalnega programa Te-

²⁷² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 55 in 324.

²⁷³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 326.

²⁷⁴ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 48.

²⁷⁵ SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. I/107, lit. L XX–2, 29. 3. 1697, 7. 3. 1719, s. d. (prezentirano 4. 12. 1728), 31. 3. 1734.

²⁷⁶ Prav tam, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25.–26. 8. 1744.

²⁷⁷ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, RDA, N 192, No. 4, 26. 9. 1752.

²⁷⁸ O tem natančno v: Golec, Sodražica – sejemška vas, str. 141–142.

²⁷⁹ SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 6676/1785, 29. 5. 1782.

²⁸⁰ Prav tam, prezentirano 22. 2. 1785.

²⁸¹ SI AS 774, Gospodstvo Ribnica, šk. 16, Iustitalia, Proces gospodstva Ribnica z mestom Ložem zaradi tedenskega sejma v Sodražici 1811–1825. O tem govori pregledno zlasti nedatirana pogodba iz leta 1848 (prav tam, s. d., pred 1. 7. 1848). Zadnja pobotnica loškega mestnega rihtarja za prejeto plačilo ima datum 12. marec 1839 (prav tam).

meljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (P6-0052), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

IZJAVA O DOSTOPU DO RAZISKOVALNIH PODATKOV
Med raziskavo niso nastali novi podatki.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Wien
AVAFHKA – Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv
IÖHA – Innerösterreichische Herrschaftsakten

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
ŠAL/Ž – Škofijski arhiv Ljubljana/Župnije

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko
AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani
AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek
AS 14, Gubernij v Ljubljani
AS 117, Kresijski urad Postojna
AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko
AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko
AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko
AS 339, Zemljiška knjiga za sodni okraj Lož
AS 774, Gospodstvo Ribnica
AS 778, Gospodstvo Snežnik
AS 1063, Zbirka listin
AS 1339, Ljudmil Hauptmann

Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu

LITERATURA

Dimitz, August: Ueber Archive und Siegel der Städte und Märkte in Krain. *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale* XII, NF, 1886, str. CLVII–CLX.
Dimitz, A.[ugust]: Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 19, 1864, str. 55–58.
Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte. 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Istrien. Wien: Akademie der Wissenschaften: Verlag von Adolf Holzhausens Nachf., 1929.
Golec, Boris: *Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in mesto Krško v 16. stoletju*. Ljubljana: Založba ZRC; Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2024 (The-

saurus memoriae. Opuscula 11). DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610509011>

Golec, Boris: Cerknica – pozni nastanek in specifični razvoj največjega slovenskega trga. *Kronika* 68, 2018, št. 2, str. 213–230.

Golec, Boris: Elite v majhnih mestih – Višnja Gora »ab urbe condita« (1478) do terezijanskih reform sredi 18. stoletja. *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in panonsko nižino. Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian Plain* (ur. Janez Mlinar, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011, str. 208–249 (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 42).

Golec, Boris: Filip Jakob Repež in starejše slovensko uradno pismenstvo. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 95, NV 60, 2024, št. 1, str. 11–33. DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.250>

Golec, Boris: Nova spoznanja o začetkih Višnje Gore. V *Višnja Goro* (ur. Pavel Groznik). Višnja Gora: Krajevna skupnost, 2008, str. 106–115.

Golec, Boris: Sodražica – sejemska vas ali trg? *Sodražskih 800: monografija ob 800-letnici prve pisne omembe Sodražice* (ur. Ludvik Mihelič). Sodražica: Občina, 2020, str. 139–156.

Golec, Boris: Šentvid pri Stični: ugasli srednjeveški trg. *Šentviško tisočletje. 1000 let Župnije Šentvid pri Stični: znanstvena monografija* (ur. Dušan Štepec in Matej Šteh). Šentvid pri Stični: Župnijski urad, 2017, str. 39–53.

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del. *Arhivi* 32, 2009, št. 2, str. 283–338.

Haupt-Ausweis über die Eintheilung des Laibacher Gouvernementsgebiethes in Provinzen, Kreise, Sectionen, Bezirks-Obriegkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser- und Seelenzahl im Jahre 1817. Laibach [1817].

Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte. Wien: Akademie der Wissenschaften: Verlag von Adolf Holzhausens Nachf., 1929.

Hitzinger P.[eter]: Aus dem Archiv der Stadt Laas. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 9, 1854, št. 6, str. 43–45.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*. Ljubljana: Viharnik, 2015.

Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku (ur. Ema Umek et al.). Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1982 (Publikacije Arhiva SR Slovenije, Katalogi, Zvezek 5).

Kebe, Janez: *Loška dolina z Babnim Poljem. Zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno Polje*. Ljubljana: Družina, 1996.

- Komatar, Fr.[anc]: Archiv-Inventare. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 17, 1904, Heft I, str. 34–50.
- Kos, Janez: Podoba mesta Loža v prvih treh desetletjih devetnajstega stoletja. *Notranjski listi I. Posvečeno Loški dolini ob petstoletnici mesta Loža 1477–1977* (gl. ur. Janez Šumrada). Stari trg pri Ložu: Odbor za praznovanje 500-letnice mesta Loža pri SZDL Loška dolina, 1977, str. 85–90.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998 (Zbirka ZRC 20).
- Kranjc, Janez: Privilegij mesta Loža iz leta 1477. *Notranjski listi I. Posvečeno Loški dolini ob petstoletnici mesta Loža 1477–1977* (gl. ur. Janez Šumrada). Stari trg pri Ložu: Odbor za praznovanje 500-letnice mesta Loža pri SZDL Loška dolina, 1977, str. 41–64.
- Krones R. v. Marchland, Franz: Die Cillier Chronik. V: Krones R. v. Marchland, Franz: *Die Freien von Sanneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1883, str. 47–175.
- Kumer, Zmaga: *Pesem slovenske dežele*. Maribor: Obzorja, 1976.
- Lavrič, Andrej: Čevljarska in usnjarska zadruga v Ložu. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 19, 1909, sešitek 2, str. 116–123.
- Mathis, Franz: *Zur Bevölkerungsstruktur österreichischer Städte im 17. Jahrhundert*. Wien: De Gruyter Oldenbourg, 1977 (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien, Band 11).
- Mauring, J.[anez] Ev.[angelist]: Utemeljitev mesta Višnje Gore. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 4, 1894, str. 30–32.
- Merkù, Pavle: *Slovenska plemiška pisma družin Marenzi – Coraduzzi s konca 17. stoletja*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.
- Mlinarič, Jože: Krško in njegova gosposčina v srednjem veku. *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta* (ur. Lado Smrekar). Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 25–44.
- Okoliš, Stane: Izseki iz zgodovine Loža in okolice (1. del). *Zgodovinski časopis* 49, 1995, št. 3, str. 353–378.
- Okoliš, Stane: Izseki iz zgodovine Loža in okolice (2. del). *Zgodovinski časopis* 49, 1995, št. 4, str. 557–581.
- Okoliš, Stane: Loško mestno pomirje in kapelica sv. Roka. *Obrh. Glasilo občine Loška dolina*, letnik 22, št. 3 (III), junij 2021, str. 46–47.
- Otorepec, Božo: Grb in pečat mesta Loža. *Notranjski listi I. Posvečeno Loški dolini ob petstoletnici mesta Loža 1477–1977* (gl. ur. Janez Šumrada). Stari trg pri Ložu: Odbor za praznovanje 500-letnice mesta Loža pri SZDL Loška dolina, 1977, str. 65–71.
- Otorepec, Božo: Ob 500-letnici mesta Višnja Gora. *Zbornik občine Grosuplje X. Gospodarska, kulturna in zgodovinska kronika*. Grosuplje: Občinska konferenca SZDL občine Grosuplje, 1978, str. 277–294.
- Otorepec, Božo: *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1988.
- Polec, Janko: Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja. *Zbornik znanstvenih razprav* 6, 1927–1928, str. 116–142.
- Ribnikar, Peter: Posestne in gospodarske razmere loško-snežniškega gospostva od XVI. do XVIII. stoletja. *Kronika* 3, 1955, št. I, str. 35–39.
- Schematismus des Laibacher Gouvernements-Gebieths für das Jahr 1819; 1820; 1821; 1834*. Laibach: Leopold Eger.
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi*. I. zvezek (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: ZRC SAZU, 1995.
- Smole, Majda: Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Svetina, Anton: *Metlika. Dve razpravi iz pravne zgodovine mesta in okolice*. Ljubljana: samozaložba, 1944.
- Šumrada, Janez: Nekaj iz srednjeveške zgodovine Loža in okolice. *Notranjski listi I. Posvečeno Loški dolini ob petstoletnici mesta Loža 1477–1977* (gl. ur. Janez Šumrada). Stari trg pri Ložu: Odbor za praznovanje 500-letnice mesta Loža pri SZDL Loška dolina, 1977, str. 31–40.
- Tratnik Volasko, Marjeta in Košir, Matevž: *Čarovnice. Predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topografija Kranjske 1678–79: skicna knjiga. Faksimiliran natis*. 2. natis. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 2001.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*. Laybach, Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Vilfan, Sergij: Novomeški mestni privilegij iz leta 1365. *Novo mesto 1365–1965. Prispevki za zgodovino mesta* (ur. Janko Jarc et al.). Maribor: Obzorja; Novo mesto: Dolenjska založba, 1969, str. 88–114.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilfan, Sergij: Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani. *Zgodovinski časopis* 6–7, 1952–1953, str. 417–442.
- Vrhovec, Ivan: *Zgodovina Novega mesta*. Ljubljana: Matica slovenska, 1891.
- Wolsegger, Peter: Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 3, 1890, str. 140–183; 4, 1891, str. 13–45.
- Zwitter, Fran: *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*. Ljubljana: Leonova družba, 1929.

Žabota, Barbara: *Matična knjiga prve ljubljanske protestantske občine iz zadnje četrtine 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC (Thesaurus memoriae, Fontes; 16).

Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.

Žontar, Jože: *Novi škofjeloški mestni red iz leta 1747. Loški razgledi 5*. Škofja Loka: 1958, str. 128–136.

Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

SPLETNI VIR

Uradni list:

<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2000-01-2477/odlok-o-simbolih-obcinskem-prazniku-in-priznanjih-v-obcini-loska-dolina> (dostop 15. 1. 2026)

SUMMARY

Lož's Town Privileges between Norm and Practice

Lož (Ger. *Laas*) is one of the smallest and most recent towns of medieval origin in the former Duchy of Carniola and modern Slovenia as well as the only town for which the original parchment of its municipal charter has been preserved. After the market town was burned to the ground and its inhabitants were killed or enslaved by the Turks, it was elevated to town status by Emperor Frederick III on 8 March 1477, almost concurrently as three other Carniolan market towns—Kočevje (Ger. *Gottschee*), Krško (Ger. *Gurkfeld*), and Višnja Gora (Ger. *Weichselberg*) between 1471 and 1478—that he had inherited from the extinct Counts of Cilli and that, like Lož, obtained their town privileges for reasons of defence and security. By 1832, Lož had further been accorded a dozen sovereign privileges, most of which have been preserved in transcript. Their content has to date, with a single exception, solely been made known from succinct register records (*regesta*).

The article discusses how Lož's town privileges were exercised during the period that spanned the formal establishment of the town and the first half of the nineteenth century. The major hindrance to tracing the practical use of recorded town privileges is the chronical shortage of first-hand sources on the town administration and judiciary, owing to the town archives having been mostly destroyed. When studying the town's functions, historians are therefore left to rely almost entirely on the archives of external factors, predominantly higher authorities.

The article is divided into chapters discussing the relationship between the town of Lož and the homonymous seignory, the rights and obligations of Lož's burghers, as well as the town administration, judiciary, and economy.

The relationship between the town of Lož and the seignory, from which it broke away on its formal establishment, was marked by the material obligations of the town towards the seignory that remained in place until the abolition of serfdom in 1848. What is more, during the first half of the eighteenth century, the town's outstanding obligations prompted the owner of the seignory, Count Lichtenberg, to seize its urbanium and revenues for three decades, which affected the town's sovereignty and the execution of its self-governance.

Very little is known about Lož's burghers and individual granting of municipal rights, including the conditions for entry into burgher status. Unlike for some other towns, there is no known list of burghers and register of burgher admissions available for Lož. From the significant number of seventy-seven burghers in 1773, when the town and its suburbs counted eighty-one houses, it is possible to infer that, every male house master was eventually admitted into burgher ranks. It likewise appears that not all burghers made up the burghers' community and that until 1750, when the composition of town authorities became unified throughout Carniola, Lož only had one, i.e., internal town council and not also an external one. Regarding the jurisdiction held by the elected town judge and council, it is particularly noteworthy that Lož's town court also held the right of high justice (*Blutgericht* or the so-called blood justice), which several legal historians found doubtful. Lož's court jurisdiction (*Burgfrieden*), encompassing the town and its suburbs as well as two villages, already existed before Lož was elevated to town status in 1477.

The most important economic right that was granted to Lož under its municipal charter was the right to hold an annual fair; however, the town fair held on 29 September was before long replaced by an annual fair on 29 October. The number of privileged annual fairs rose to three no earlier than 1832 or shortly before that. The town likewise failed to retain its right to fish in Cerknica Lake and the pond in the territory under its jurisdiction. Particularly interesting is the exercise of the right to hold a weekly fair that the market town of Lož already obtained in 1341 but did not exercise during at least two periods (before 1548 and before 1635). Lož was faced with strong competition from the weekly fairs held in the villages of Cerknica and Sodražica. In 1751, Lož ultimately ceded this right to Sodražica in exchange for annual monetary compensation, which was a unique occurrence among Slovenian towns.

